

ZABRZE

PRZEWODNIK PO MIEŚCIE

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW ZABRZA

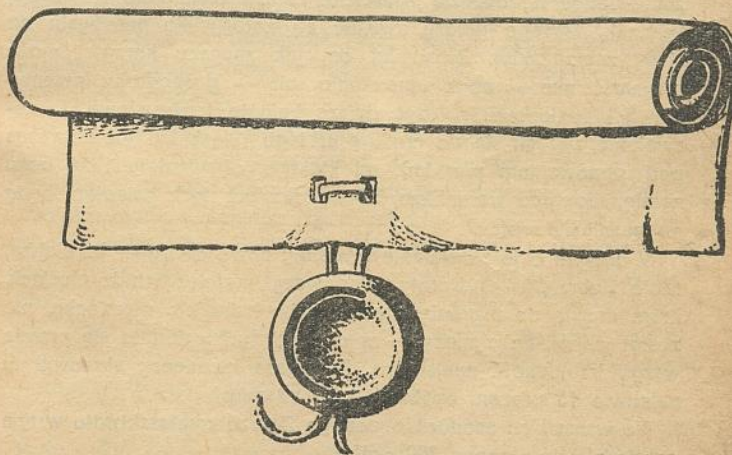
SPOJRZENIE W PRZESZŁOŚĆ MIASTA

PIERWSZE OSADY.

Pierwsza osada na obszarze obecnego miasta Zabrze założona została prawdopodobnie w początkach XIII w. Otrzymała ona nazwę Biskupice, ponieważ była własnością biskupa wrocławskiego. Pierwszą, zachowaną wzmianką dotyczącą tej osady, pochodzi z roku 1243 i zawierała jest w przywileju księcia opolskiego — Mieszka II — zwalniającym ją od ciężarów prawa książęcego.

Również w wieku XIII lub na początku XIV powstały osady Zabrze i Zaborze. Pierwsza wzmianka o Zabrzu pochodzi z roku 1305 i znajduje się w rejestrze wsi, należących do Ujazdu. Nazwa Zabrze pochodzi prawdopodobnie od określenia „za brzegiem”, jakiego w stosunku do tej osady używali mieszkańcy Biskupic (Zabrze leżało za brzegiem rzeczki Bytomki). Później nazwa ta przekształciła się w Zabrzeg, a następnie pozostało — Zabrze. Również nazwa Zaborze utworzona została przez mieszkańców Biskupic, gdyż osadę tę dzielił od wioski biskupickiej duży las (bór).

Do najstarszych dzielnic obecnego Zabrza zaliczają się również Grzybowice (pierwszy ich właściciel nazywał się Grzyb), wymienione w rejestrach podatkowych biskupa wrocławskiego już w roku 1305 oraz Mikulczyce, wzmiankowane w rejestrach dóbr w roku 1311. O Rokitnicy której nazwa wywodzi się prawdopodobnie od rosnącej gęsto na przyległych moczarach wierzbry rokity, znajdujemy zapiski w wieku XIV. Makoszowy założone zostały prawdopodobnie w XVI w. natomiast pozostałe dzielnice Maciejów, Pawłów, Kończyce założone zostały w drugiej połowie XVIII w. przez syna burmistrza z Koźła — Macieja Wilczka, który poprzez zawarcie małżeństwa nabył miejscowe dobra. Nazwy tym miejscowościom nadał sam Wilczek. Maciejów nosi na-

zwę od jego imienia, Pawłów — od imienia jego syna, a Koń-
czyce — prawdopodobnie od nazwy wsi w okolicach Cieszyna,
skąd wywodzi się ród Wilczków.

POCZĄTKI PRZEMYSŁU

Przywileje górnicze (Biskupicom nadany on zostaje już w XIII wieku przez księcia opolskiego — Władysława) nie zmieniły charakteru osad; w dalszym ciągu były to miejscowości wyłączone rolnicze, a poszukiwania rud ołowiu, prowadzone intensywnie szczególnie między Zabrzem a Biskupicami — nie przyniosły większych rezultatów. Początki rozwoju właściwego przemysłu na obszarze dzisiejszego Zabrze przypadają dopiero na wiek XVIII. W 1725 r. pojawia się nazwa nowej osady — Kuźnicy Zabrzeńskiej świadcząca o uprawianiu przetwórstwa metalu.

Pierwszy, duży jak na ówczesne czasy, piec oraz fryszarnię zbudował w tej osadzie właściciel zabrzańskich dóbr — Maciej Wilczek, którego należy uważać za założyciela przemysłu na ziemi zabrzańskiej. Zrozumiał on, jak znaczne korzyści może przynieść mu — obok uprawiania roli — gospodarka przemysłowa i postanowił założyć dalsze kolonie przemysłowe. O zezwolenie zwrócił się do rządu pruskiego (Śląsk był już wówczas pod panowaniem pruskim) od którego otrzymał w 1774 roku zgodę, lecz pod warunkiem, że w koloniach tych osiedlani będą wyłącznie Niemcy.

W oparciu o to zezwolenie powstały nowe osady — Maciejów, Małe Zabrze, Wieś Doroty. Stanowczy warunek władz pruskich, które dążyły do skolonizowania Śląska ludnością niemiecką, nie został jednak dotrzymany — w osadach tych osiedliła się przede wszystkim ludność miejscowa. Przybysze niemieccy stanowili tu zaledwie 15 procent ogólnej liczby mieszkańców.

We wszystkich osadach obecnego Zabrze zamieszkiwało w tym czasie niewiele ponad 300 osób.

WALKI STRAJKOWE.

Gwałtowny rozwój przemysłu nastąpił w Zabrzu dopiero w drugiej połowie XIX wieku, kiedy zaczęły powstawać olbrzymie kopalnie, koksownie i huty. Wprawdzie pierwsze kopalnie węgla uruchomione zostały już w końcu XVIII wieku, mianowicie: „Królowa Luiza” (ob. Zabrze—Zachód) w 1790 roku i „Concordia” w 1797 roku, lecz nie odgrywały one większej roli; „Concordia” została wkrótce unieruchomiona, a „Zabrze—Zachód” zatrudniała przez pierwsze 30 lat zaledwie 20—190 robotników.

Kopalnia „Concordia” uruchomiona została powtórnie w 1849 r. a w późniejszym okresie powstało 5 dalszych kopalń: w roku 1861 — „Jadwiga” (obecnie „Pstrowski”), w roku 1872 — „Guido”, w 1873 — „Ludwik”, w 1876 — „Zabrze—Wschód”, 1906 — „Makoszowy”, w 1870 — „Mikulczyce” i w roku 1897 — „Rokitnica”.

W tym samym okresie uruchomione zostały w Zabrzu inne wielkie zakłady, jak: huta „Zabrze” w 1849 roku, huta „Reden” w 1857 (obecnie Zabrzeńska Fabryka Maszyn Górniczych), huta „Borsig” w 1862 (zlikwidowana w 1932 r.), Fabryka Kołków i Lin Deichsel w 1855, koksownia „Zaborze” w 1884 oraz Centralna Elektrownia — w 1896 roku.

Pod koniec XIX wieku Zabrze przekształciło się więc w potężny ośrodek przemysłowy, z liczną klasą robotniczą, która zaczęła upominać się o swoje prawa. W 1900 roku ludność większości osad, tworzących dzisiejsze Zabrze, a więc Zabrze, Zaborze, Biskupic, Małego Zabrze, Maciejowa i Doroty liczyła już 72.263 osoby. Byli to w większości robotnicy dużych przedsiębiorstw; sama tylko kopalnia „Luise” zatrudniała w tym czasie 9.000 ludzi i była największą kopalnią na świecie.

Kierownicze stanowiska w przemyśle zajmowali pracownicy sprowadzani z głębi Niemiec. Była to warstwa uprzywilejowana, wiernie służąca interesom właścicieli kopalń i fabryk. Robotnicy pracowali za marne stawki po 12 godzin dziennie, mieszkali w ruderach bez żadnych wygód, bądź w pośpiesznie skleconych szopach na przedmieściach. Stanowiska pracy nie były zabezpieczone, często więc dochodziło do tragicznych wypadków i katastrof zwłaszcza w kopalniach. Wszystko to powodowało stałe rosnące niezadowolenie klasy robotniczej, przejawiające się w licznych strajkach.

Jeden z większych strajków wybuchł 14 lipca 1879 roku. Objął on kopalnie i fabryki Zabrze oraz Zaborze, lecz wskutek braku odpowiedniej organizacji — zakończył się niepowodzeniem i aresztowaniem kilkudziesięciu robotników. Był to żywiołowy protest załóg robotniczych przeciwko zapowiedzianej przez właścicieli przedsiębiorstw — kolejnej obniżce płac. Kilku set robotników zgromadziło się przed gmachem Dyrekcji Górniczej, żądając podwyżki zarobków, a gdy dyrektor odmówił podjęcia pertraktacji — demonstranci siłą zmusili go do uczestniczenia w robotniczym pochodzie przez miasto.

Przeciwko strajkującym wystąpiła kawaleria pruska, stacjonująca w Gliwicach. Aresztowano 60 robotników. W odpowiedzi na

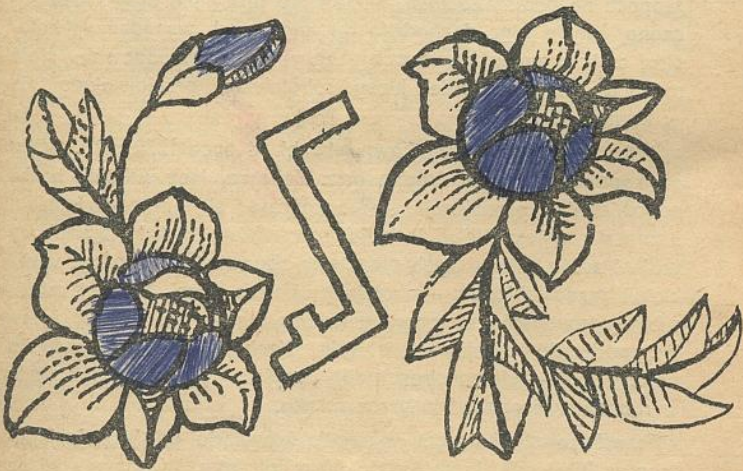
ten krok następnego dnia zastrajkowało znów ponad 1000 robotników, tym razem uzbrojonych w kilofy i kamienie. Wzmocnione oddziały wojska z trudem rozprędyli demonstrantów, aresztując około 50 robotników.

Strajk ten miał duży wpływ na nastroje klasowe i polityczne robotników, którzy zrozumieli, że na straży interesów pruskich fabrykantów stoją pruskie władze, pruska policja i wojsko. Nastroje te znajdowały wyraz m. in. w manifestacjach pierwszomajowych które — poczynwszy od roku 1895, kiedy w Zaborzu po raz pierwszy na Śląsku wywieszono czerwony sztandar — organizowane były rokrocznie.

Potężny strajk wybuchł w styczniu 1905 roku w kopalni „Królowa Luiza”. Kilku robotników domagało się 9-godzinnego dnia pracy, podwyżki zarobków, przyznania depuatu węglowego i lepszego traktowania robotników. Dyrekcja kopalni stanowczo odrzuciła te żądania. Wówczas strajk szybko rozszerzył się na sąsiednie kopalnie, obejmując ponad 8.000 górników. Zabrzańscy górnicy masowo uczestniczyli też w potężnym strajku, jaki wybuchł w lipcu 1918 roku i objął 65 kopalń na Śląsku. Mimo, że kopalnie i fabryki obsadzone zostały przez wojsko, a we wrześniu wprowadzono na Śląsku stan wyjątkowy, władzom nie udało się złamać oporu strajkujących. W wyniku wielkiej fali strajkowej, w listopadzie 1918 roku w miastach śląskich utworzyły się Rady Delegatów. W Zabrzu Rady te powstały z inicjatywy działaczy robotniczych — Niezależnej Partii Socjaldemokratycznej, lecz w krótkim czasie opanowane zostały przez niemieckich socjalszowinistów. Na czele Rad stanął Hoersing — zaciekle wróg Polaków i mówiącej polskim językiem — ludności Śląska. W krótkim więc czasie Rady zostały rozwiązane.

PRZECIWKO NAPOROWI GERMANIZACJI

Od początku istnienia osad, tworzących obecnie miasto Zabrze, ich ludność nie poczuwała się do żadnego związku z Niemcami i przez całe wieki kultywowała polski język, obyczaje i kulturę.

Polskie pochodzenie języka, jakim miejscowa ludność posługiwała się na co dzień, można odczytać z najstarszych dokumentów i zapisków, dotyczących Zabrze i jego dzielnic. Dokumenty te, pochodzące z XIII i XVI wieku (zwolnienie z danin i przywileje górnicze) zawierają nazwiska i nazwy miejscowości o czysto słowiańskim brzmieniu.

Język ten przetrwał przez prawie sześć wieków pruskiego panowania na Górnym Śląsku. Gdy w roku 1905 połączono odrębne przedtem gminy: Zabrze, Małe Zabrze i Dorołę w jedną jednostkę administracyjną — gminę Zabrze, władze pruskie zarządziły powszechny spis ludności w całym zabrzańskim powiecie, obejmującym wówczas (poza wymienionymi wyżej miejscowościami) Biskupice, Makoszowy, Pawłów, Kończyce, Bielszowice, Rudę, Maciejów, Sośnicę, Paniowy, Paniówki, Chudów i Bujaków. Według tego spisu, 101.101 mieszkańców powiatu podało język polski, jako swój język ojczysty, a tylko 36.842 osoby zadeklarowało język niemiecki. A więc ponad 70 procent ludności opowiedziało się za językiem polskim.

Kłęska germanizacyjnej polityki władz pruskich była tym większa, że językiem polskim posługiwała się zdecydowana większość dzieci w wieku szkolnym. Jak wynika z urzędowych statystyk pruskich, w 1911 roku używało polskiego języka 89 procent dzieci, uczących się w szkołach na terenie Zabrze. Władze pruskie, bezsilne wobec coraz odważniej demonstrowanej przez ludność Zabrze — polskości, chciały przynajmniej z nazwy miasta usunąć brzmienie polskie. W grudniu 1914 roku przemianowano więc Zabrze na Hindenburg, co wywołało jeszcze bardziej zdecydowane demonstrowanie polskości przez zabrzańskich robotników. Gdy po stłumieniu powstania na Śląsku rozpisano wybory komunalne (9. XI. 1919 r.) ludność powiatu zabrzańskiego masowo głosowała na polskie listy wyborcze, mimo, że władze pruskie czyniły wszystko, aby wygrać te wybory i udowodnić całej Europie, że Śląsk zamieszkuje w większości ludność niemiecka. Nie pomogły jednak usilne zabiegi — obietniki, machinacje i szastanie pieniędzmi na akcję wyborczą; na listy polskie od-

dano w całym powiecie 65 proc. głosów, a w takich miejscowościach, jak Paniówki i Chudowy — pełne 100%.

Dośkliwą klęskę odniosły też władze pruskie podczas plebiscytu w 1921 roku, kiedy to za przyłączeniem powiatu zabrzańskiego do Polski wypowiedziało się 42.518 osób, tj. prawie 53 proc. ogółu głosujących. Kiedy mimo tego, Polsce przyznano zaledwie skrawek Śląska bez Zabrza, wybuchło III powstanie Śląskie, w którym robotnicy Zabrza odegrali znaczną rolę. Powiat zabrzański znajdował się przez prawie dwa miesiące w rękach powstańców; powstańcy z Zabrza uczestniczyli w walkach na całym szlaku powstańczym, a gdy Zabrze ostatecznie przyznane zostało Niemcom — podjęli znów walkę o polskość w organizacjach i stowarzyszeniach polskich.

Organizacje te miały różnorodny charakter; obok Związku Polaków w Niemczech, działały na terenie Zabrza liczne koła śpiewacze, kółka teatralne oraz bardzo żywe towarzystwa sportowe, które rozwijały aktywną propagandę na rzecz polskości. Działalność tę przerwały dopiero brutalne prześladowania wszelkich przejawów polskości, nasilające się po dojściu do władzy Hitlera. Dziesiątki działaczy polskich zestano wówczas do obozów koncentracyjnych, skąd już nie powrócili.

MIASTO Z KILOFEM W HERBIE

■ INTENSYWNY ROZWOJ PRZEMYSŁU

Wieloletnie walki strajkowe, skierowane swym ostrzem również przeciwko niemieckiemu panowaniu na Śląsku, a zwłaszcza przebieg plebiscytu i III Powstania w Zabrzu — nastawiły nieufnie do tych ziem nie tylko władze pruskie, ale nawet przemysłowców niemieckich. Dowodem niepewności Niemców na tych terenach jest m. in. fakt, że od plebiscytu, aż do roku 1945 nie zbudowano w Zabrzu ani jednej nowej kopalni, a inwestycje w innych gałęziach przemysłu były więcej, niż skromne.

Władze polskie przejęły więc w styczniu 1945 r. stare obiekty, zbudowane w drugiej połowie XIX wieku, które w dodatku były nadmiernie wyeksploatowane w okresie międzywojennym i w latach wojny. Kopalnie miały zatopione poziomy wydobywcze i zdeławastowane urządzenia powierzchniowe, wiele poziomów objętych było pożarami. W podobnym stanie znajdowały się również koksownie i inne zakłady.

Dzięki ofiarnej i pełnej poświęcenia pracy załóg, już w pierwszych dniach po wyzwoleniu uruchomione zostały wszystkie kopalnie: rozpoczęły też produkcję zakłady metalowe — huta „Zabrze”, Fabryka Lin i Drutu, Zabrzańska Fabryka Maszyn Górniczych, a w następnych trzech latach przedsiębiorstwa przemysłowe zdołały odrobić wieloletnie zaniedbania rabunkowej gospodarki niemieckiej. Nastąpił okres szybkiej modernizacji i rekonstrukcji zakładów, zwłaszcza kopalń oraz przedsiębiorstw metalowych.

Ofiarne załogi tych przedsiębiorstw dawały całej Polsce przykład inicjatywy i właściwego stosunku do pracy. Wincenty Psłowski z kopalni „Jadwiga” — jako pierwszy w kraju zainicjował socjalistyczne współzawodnictwo pracy, w kopalni „Zabrze — Wschód” padło hasło czynu produkcyjnego dla uczczenia Kongresu Zjednoczeniowego Partii.

Dalsze, zasadnicze zmiany, dokonane zostały w zakładach przemysłowych naszego miasta w latach 1950—1960. Zakłady przemysłu ciężkiego zostały w poważnym stopniu rozbudowane, zmienił się gruntownie ich stan techniczny, uległy poprawie warunki pracy załóg. Zmiany te dokonywane były z myślą o perspektywach rozwojowych przedsiębiorstw i obejmowały odważne, lecz racjonalne przedsięwzięcia techniczno-organizacyjne. Odnosi się to zwłaszcza do kopalń, w których modernizację i rekonstrukcję łączono z koncentracją wydobywania, podejmując śmiało kroki organizacyjnego i technicznego łączenia jednostek wydobywczych w duże obiekty kopalniane. W myśl tych założeń połączono kopalnie oraz pola węglowe „Zabrze-Wschód”, „Zabrze-Zachód”, „Ludwik” oraz „Concordia”, „Mikulczyce” i „Rokitnica” — w duże i prężne obiekty wydobywcze, co przyczyniło się do udostępnienia tym obiektom nowych, bogatych oraz optymalnych pokładów węgla, a tym samym wpłynęło na wzrost wydobywania i wydajności.

Koszt tych inwestycji zamknął się kwotą blisko 2 miliardów złotych, lecz nakłady te okazały się — zgodnie z przewidywaniami — bardzo opłacalne. Taki kierunek reorganizacji naszych kopalń zapoczątkował nowy system eksploatacji złóż węglowych, polegający na koncentracji wydobywania oraz daleko idącej mechanizacji i automatyzacji robót. System ten, zapoczątkowany w zabrzańskich kopalniach, znalazł następnie zastosowanie w całym polskim górnictwie. Zabrzańskie kopalnie przodują jednak w tej dziedzinie, mając znacznie wyższe od średnich krajowych wskaźników długości ścian wydobywczych, kombajnizacji ścian, wskaźniki mechanicznego urabiania i ładowania węgla, wydajności itp.

Znacznej modernizacji, choć nie tak zasadniczej, jak w górnictwie, dokonano również w zabrzańskich koksowniach. Wybudowano kilka nowych baterii koksowniczych i zakładów przerobu, węglopochodnych, zmechanizowano i zautomatyzowano wiele czynności produkcyjnych i procesów technologicznych, np. — odstawę i gaszenie koksu, zainstalowano nowoczesne urządzenia automatyczne i kontrolno-pomiarowe.

W okresie powojennym rozwinął się w Zabrzu przemysł maszynowy, który reprezentują takie zakłady, jak: huta „Zabrze”, specjalizująca się w produkcji gotowych konstrukcji i urządzeń hutniczych, Zabrzańska Fabryka Maszyn Górniczych i Zabrzańskie Zakłady Naprawcze PW, które z małego warsztatu przekształciły się w dużą i nowoczesną fabrykę. Powstały też w tym czasie nowe duże zakłady, np. „Mostostal”, który wykonuje poważne roboty budowlano-montażowe na największych budowach w kraju i za granicą, „Gazobudowa”, „Termoizolacja” oraz kilkanaście zakładów przemysłu terenowego i spółdzielczości pracy.

O obliczu Zabrza i sytuacji jego mieszkańców decyduje w pierwszym rzędzie przemysł górniczy reprezentowany tu przez pięć kopalń węgla („Zabrze”, „Makoszowy”, „Ludwik-Concordia”, „Psirowski”, „Mikulczyce-Rokitnica”) oraz kilkanaście przedsiębiorstw i instytucji podlegających resortowi górnictwa, a także — sześć szkół górniczych, średnich i zasadniczych.

W kopalniach zatrudnionych jest ok. 23 tys. mieszkańców miasta, czyli 11,5 proc. a w szkołach górniczych zdobywa naukę około 2.300 uczniów. Kopalnie i inne zakłady górnicze oddziałują na poziom warunków życia mieszkańców miasta również po-

przez świadczenia komunalne, uwzględniające potrzeby mieszkańców całych dzielnic. Usytuowane w peryferyjnych dzielnicach miasta (Zaborze, Makoszowy, Rokitnica, Biskupice) przeznaczają poważne środki finansowe i materiałowe na zagospodarowanie i modernizację swoich rejonów, a załogi górnicze wykonują wiele wartościowych obiektów w ramach czynów społecznych.

CHARAKTERYSTYKA MIASTA, LUDNOŚĆ

Zabrze, które prawa miejskie zdobyło dopiero w roku 1922 (od roku 1873 było siedzibą powiatu, a w r. 1915 nadano mu nazwę Hindenburg), obejmuje obecnie obszar 80 km² sąsiadujący od strony wschodniej z Rudą Śląską, od zachodu z Gliwicami, od strony północno-wschodniej z Bytomiem, a od południa — z powiatem rybnickim. Teren miasta wznosi się 225—300 m nad poziomem morza, 2844 ha obszaru miejskiego jest zabudowanych, 674,67 ha przypada na lasy i inne tereny zielone, ok. 815 ha na nieużytki.

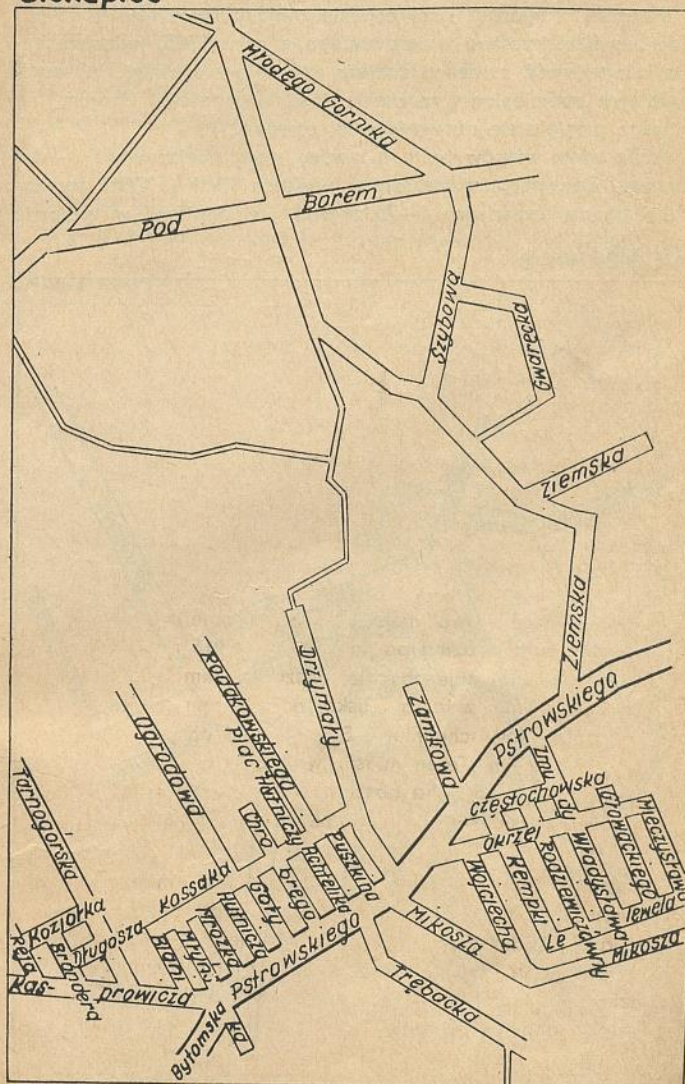
Pod względem urbanistycznym Zabrze jest miastem specyficznym; nie posiada typowo miejskiej, zwartej zabudowy, lecz składa się z dużych dzielnic i osiedli mieszkaniowych, z których kilka oddalonych jest od siebie o kilkanaście kilometrów. Każda z dzielnic ma nieco odmienny charakter, a niektóre (np. Mikulczyce) stanowią samoistny, zwarty organizm urbanistyczny, świadczący o ich poprzedniej odrębności administracyjnej.

BISKUPICE.

Według znanych źródeł historycznych — najstarsza osada dzisiejszego miasta Zabrze, założona prawdopodobnie w początkach XIII w. Należała wówczas do Ujazdu, będącego własnością biskupa wrocławskiego.

Pierwszy znany dokument, dotyczący Biskupic, pochodzi z roku 1243. Jest to przywilej, nadany tej osadzie przez księcia opolskiego Mieszka II. Przywilej ten zwalniał osadę Biskupice od ciężarów prawa książęcego. Drugi dokument dotyczący Biskupic pochodzi z roku 1260 i podpisany został przez księcia w Opolu — Władysława. W dokumencie tym stwierdza się m. in., że gdyby w osadzie tej wykryto ów, będzie on w całości należał do biskupa wrocławskiego.

Biskupice

Mimo tych przywilejów, osada Biskupice rozwijała się bardzo powoli. Szybki jej rozwój zaznaczył się dopiero w drugiej połowie XIX w. kiedy wkroczył tu wielki przemysł. Przełomowym wydarzeniem dla tej wiejskiej osady było uruchomienie tu kopalni „Jadwiga” w 1861 r. oraz koksowni o tej samej nazwie.

Zakłady te decydują o charakterze dzielnicy do chwili obecnej. W Biskupicach mieszka obecnie 12.700 osób, utrzymujących się głównie z pracy w tych dwóch przedsiębiorstwach.

Z ważniejszych instytucji, usytuowanych w tej dzielnicy, wymienić należy Szpital Górniczy, Szpital Kliniczny Śląskiej Akademii Medycznej, Instytut Chemicznej Przeróbki Węgla.

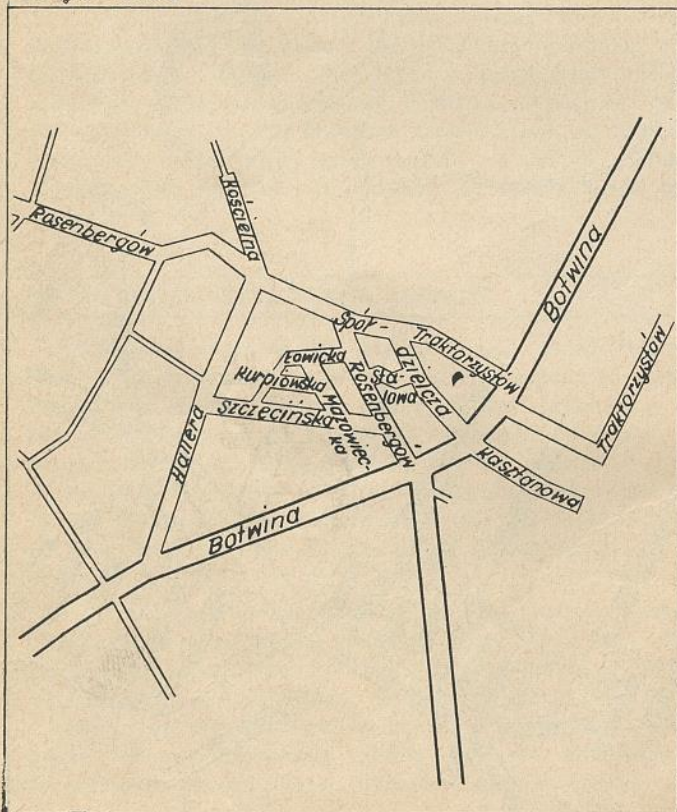
Dojazd z centrum miasta: tramwajem nr 5 oraz autobusem nr 15.

GRZYBOWICE

Pierwszą wzmiankę o tej osadzie znajdujemy w rejestrach podatkowych biskupstwa wrocławskiego z roku 1305, jednakże sama miejscowość założona została znacznie wcześniej. W zapisach tych nadmieniono, że osada jest własnością Grzyba, od którego przyjęta się nazwa tej miejscowości.

Przez wiele wieków była to bardzo mała miejscowość — dokumenty dowodzą, że jeszcze w wiekach XVII i XVIII znajdowało się tu zaledwie 4—7 zagród, a dopiero w połowie

Grzybowice

XIX wieku liczba zagród zwiększyła się do 26, a ponadto była tu czynna cegielnia i piec wapienniczy. Później założony został w Grzybowicach duży dwór rycerski, który dominował nad osadą.

Grzybowice były własnością Wrochemów, Żyrowskich, Ożarówskich, następnie przeszły w posiadanie Wilczka, a później kolejno — Grołowskiego, Hochberga, Szatońskiego i Larischa, aż wreszcie, w roku 1852 dobra te nabył hr. von Donnersmarck — właściciel niemal całego obszaru, tworzącego obecne miasto Zabrze.

Grzybowice są także dziś najmniejszą dzielnicą Zabrze. Liczą zaledwie 1.750 mieszkańców.

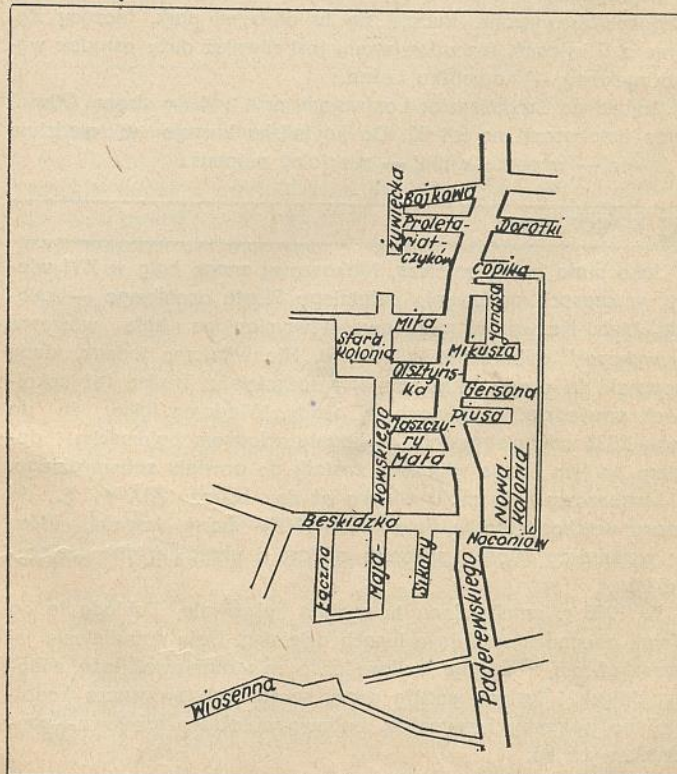
Dojazd z centrum miasta: autobusem nr 83, 14 i 14 bis.

KOŃCZYCE

Osada ta założona została dopiero w XVIII w. przez Macieja Wilczka — założyciela wielu innych osad, jak: Maciejów, Pawłów, Dorota i Małe Zabrze oraz twórcę podstaw przemysłu na tych terenach. Nazwę: Kończyce, Kończyc, albo Kończy spotykamy w aktach parafialnych i w dokumentach państwowych z lat siedemdziesiątych XVIII w.

Była to mała i biedna osada, która jeszcze pod koniec XVIII wieku liczyła zaledwie kilkanaście zagród. W dwudziestych latach XIX wieku uruchomiona tu została kuźnia co nie wpłynęło

Kończyce

Dojazd do Kończyc: autobusem nr 23.

Dojazd od źródła: tramwajami nr 1 i 4 (w stronę Gliwic) oraz autobusami nr 6 i 83. Do kąpieliska kursuje w niedzielę i święta — w porze letniej — specjalny autobus.

W 1908 r. uruchomiona tu została koksownia. Zakłady te do chwili obecnej decydują o losach dzielnicy. Dają zatrudnienie jej mieszkańcom, rozwijają budownictwo mieszkaniowe, łożą miliony złotych i tysiące godzin pracy społecznej (zwłaszcza kopalnia) na potrzeby komunalne, budowę obiektów sportowo-wypoczynkowych itp.

[illegible]

Dojazd z centrum miasta: tramwajem nr 3 oraz autobusem nr 47.

Ludność osady utrzymywała się głównie z uprawy roli, choć w wiekach średnich rozwijało się tu również rzemiosło, zwa-

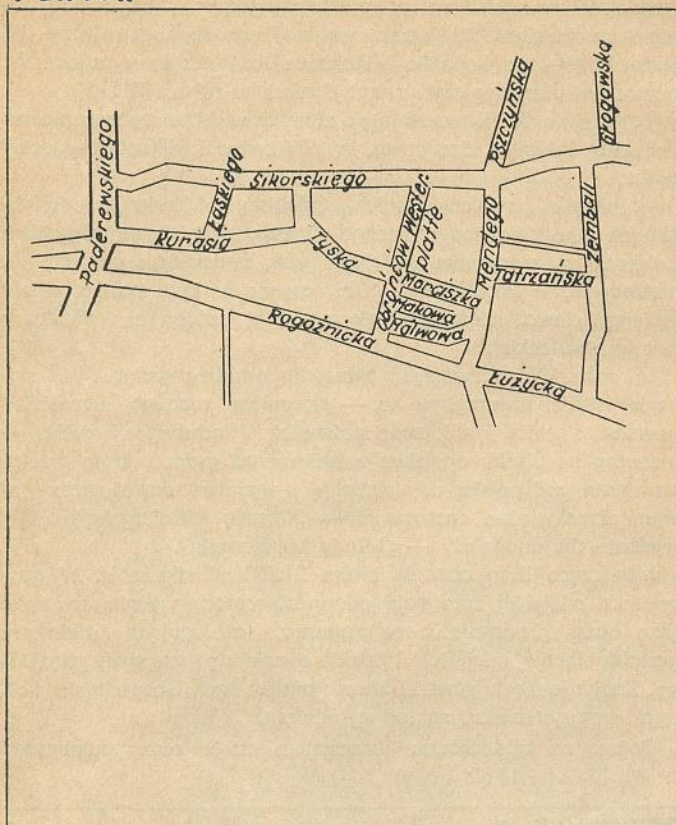
Aż do wieku XIX liczba zagród nie przekraczała tu 60, a ilość mieszkańców — 400 osób. Osadę nawiedzały liczne epidemie a częste wojny były przyczyną werbowania chłopów do armii.

[illegible]

Dojazd ze śródmieścia: tramwajem nr 3 oraz autobusami nr 81, 83, 14 i 14 bis.

Po plebiscycie i III Powstaniu Śląskim Pawłów przyłączony został do Polski, a jego ludność narażona była szczególnie ostro na ataki niemieckich bojówek. We wrześniu 1939 r. pow-

Pawłów

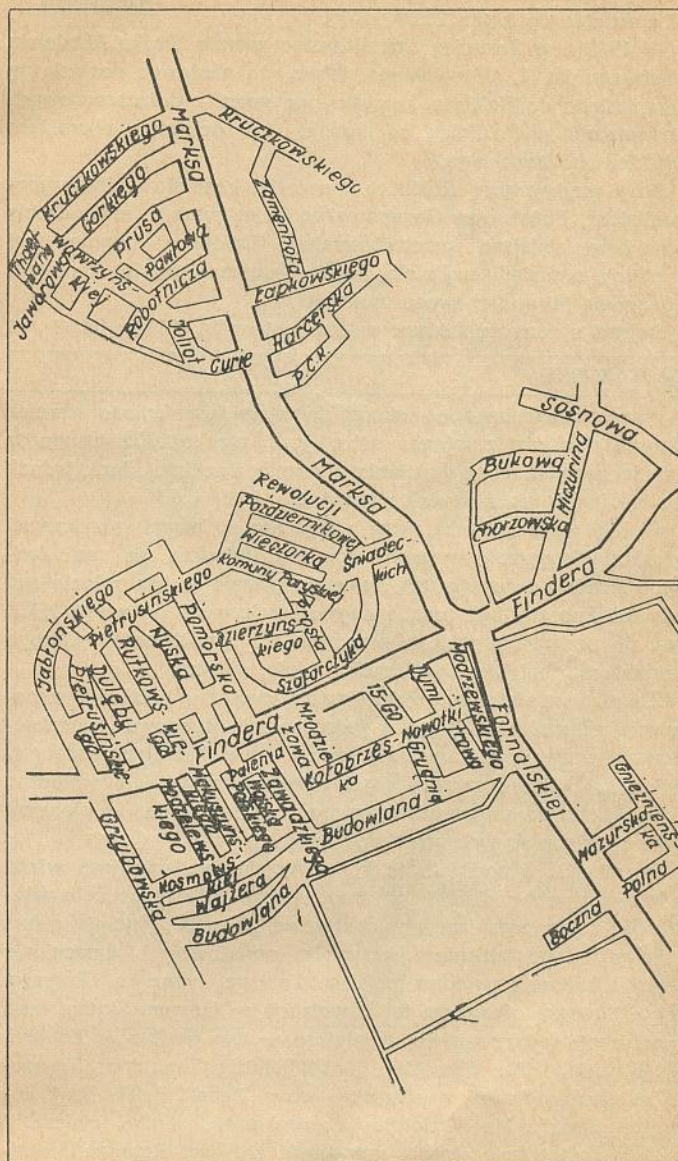

stańcy śląscy z Pawłowa stanęli z bronią w rękę, aby bronić polskiej granicy, wraz z powstańcami sąsiednich Kończyc.

Obecnie Pawłów liczy około 4.000 mieszkańców. Wiele budynków, ze względu na swój wiek (niektóre liczą sobie ponad 100 lat) oraz nasilające się szkody górnicze — ulega wyburzeniu, a zamieszkujące tu rodziny otrzymują mieszkania w nowych osiedlach.

Połączenie komunikacyjne Pawłowa ze śródmieściem stanowi linia autobusowa nr 7.

Rokitnica

ny został od diecezji krakowskiej i włączony do diecezji wrocławskiej.

Podobnie jak inne wioski, Rokitnica rozwijała się bardzo powoli aż do chwili uruchomienia w sąsiednich miejscowościach przemysłu, zwłaszcza kopalń węgla w Mikulczycach, Miechowicach i Biskupicach. Podczas gdy np. w latach 1830—1846 liczba mieszkańców osady zwiększyła się ze 198 do 509 to w latach 1900—1919 wzrosła z 1216 do 3.843.

Obecnie Rokitnica zalicza się do najbardziej rozbudowanych dzielnic Zabrza. W okresie ostatnich kilkunastu lat zbudowano

ROKITNICA

Częste wzmianki o Rokitnicy spotykamy już w wieku XIV, nazywanej wówczas Rokitnicze, Rokitniki lub Rokitnica. Pierwszym ze znanych źródeł, wymieniającym nazwę tej miejscowości, jest dokument z roku 1310, dotyczący pobierania dziesięciny według prawa polskiego.

Przez osadę tę przebiegała granica między diecezją krakowską (Małopolska) a wrocławską (Śląsk) dzieląc wioskę na dwie części: wschodnią, należącą do księstwa byłomskiego oraz zachodnią, włączoną do Toszka. Podział ten trwał do roku 1821, kiedy to mocą bulli papieskiej cały dekanat byłomski oderwa-

FUNKCJA ZABRZA W GOP-IE

W zespole miast Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, Zabrze wraz z Gliwicami i Rudą Śląską zalicza się do grupy „Zachód”, która swoją specyfiką, zwłaszcza przemysłową — różni się nieco od pozostałych trzech grup tego dużego zespołu miejskiego. Funkcję Zabrze w GOP-ie określa przede wszystkim jego górniczy charakter, rozwijający się na bazie węgla przemysł koksowniczy oraz odgrywające poważną rolę w rozbudowie krajowego przemysłu — przedsiębiorstwa budownictwa przemysłowego (Mostostal, Gazobudowa, Termoizolacja).

Podział miast śląskich na grupy służyć ma celom prawidłowego planowania przestrzennego i funkcjonalnego najbliższego i perspektywicznego ich rozwoju. Jakże miejsce przypadnie w tych planach Zabrze? Jest to miasto o dużych zasobach wolnych, nadających się pod zabudowę przestrzeni, a także o znacznych nadwyżkach kwalifikowanych rąk do pracy (z Zabrze dojeżdża do pracy ok. 12 tysięcy osób). Przesłanki te przemawiają więc za rozbudową na obszarze tego miasta — przemysłu oraz za dalszą intensyfikacją budownictwa mieszkaniowego. W obecnej funkcji Zabrze mieści się też jego rola w kształceniu kadr wykwalifikowanych robotników i techników. W przyszłości liczba szkół zawodowych w tym mieście znacznie wzrośnie, zwłaszcza ilość szkół przyzakładowych, co zapewni zakładom pracy większy jeszcze dopływ kwalifikowanych robotników. Ten moment również przemawia na korzyść rozbudowy przemysłu w Zabrze, zwłaszcza maszynowego, chemicznego i budowlano-montażowego.

INSTYTUTY I PLACÓWKI NAUKOWE

Zabrze jest siedzibą kilku instytucji i placówek, odgrywających poważną rolę w skali ogólnokrajowej. Zaliczają się do nich w pierwszym rzędzie: Instytut Chemicznej Przeróbki Węgla, Zakład Badań Naukowych PAN, Biuro Projektów Przemysłu Koksochemicznego „Koksoprojekt”, Centralne Laboratorium Przemysłu Wyrobów Metalowych, Instytut Medycyny Pracy dla potrzeb górnictwa i hutnictwa, Biuro Projektów Przemysłu Papierniczego i inne.

ICHPW

— prowadząc prace naukowo-badawcze i badawczo-usługowe w zakresie chemicznej przeróbki węgla, opracował m. in. technologię produkcji tzw. koksu formowanego (produkowanego obecnie w zakładzie doświadczalnym w Blachowni Śląskiej), który jest tanim, wysokiej jakości paliwem, uzyskiwanym z węgla energetycznego. Obecnie pracuje nad technologią produkcji paliw bezdymnych — z miazg węgla energetycznych. Polska Akademia Nauk — Zakład Badań Naukowych dla potrzeb GOP-u prowadzi prace naukowo-badawcze w zakresie najistotniejszych problemów tego ośrodka przemysłowego. Szczególne znaczenie

dla Śląska mają zwłaszcza badania w dziedzinach: zanieczyszczenia atmosfery i wód oraz rekultywacji terenów poprzemysłowych. Placówka ta prowadzi prace w ośmiu pracowniach problemowych, współpracując coraz ściślej z przemysłem.

„KOKSOPROJEKT”

— opracowuje całość dokumentacji projektowo-kosztorysowej dla potrzeb całego naszego przemysłu koksowniczego, i koksochemicznego, a także nakreśla plany perspektywicznego rozwoju tego przemysłu.

CENTRALNE LABORATORIUM PRZEMYSŁU WYROBÓW METALOWYCH

— prowadzi 4 zakłady: Badań Ogólnych, Przeróbki Plastycznej i Obróbki Ciepłej, Części Złączonych oraz Zakład Sprężyn. Laboratorium obsługuje cały przemysł metalowy w kraju w zakresie badania wytrzymałości poszczególnych materiałów i wyrobów, a także opiniuje jakość tych wyrobów. Placówka ta odgrywa też poważną rolę w swojej sekcji branżowej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

INSTYTUT MEDYCYNY PRACY

— bada problemy oddziaływania środowisk pracy w górnictwie i hutnictwie na organizm człowieka, a tym samym — źródła chorób zawodowych i związany z tym cały kompleks zagadnień z zakresu profilaktyki.

BIURO PROJEKTÓW PRZEMYSŁU PAPIERNICZEGO

— obsługuje przemysł papierniczy całego południowego regionu Polski w zakresie projektowania inwestycji, modernizacji i przedsiębiorstw, wprowadzania nowych technologii produkcji itp.

ORGANIZACJE I KLUBY SPORTOWE

Sport uprawia czynnie 1,25 proc. mieszkańców Zabrze, natomiast dorywczo w zawodach sportowych (spartakiady i inne okolicznościowe imprezy) uczestniczy w ciągu roku ponad 50 proc. ludności.

W mieście działa 13 klubów sportowych: KS Górnik-Zabrze, GKS Pogoń-Zabrze, MGKS Rokitnica, GKS Biskupice, KS Stal-Zabrze, Piast Pawłów, KS Linodrut Zabrze, LZS Grzybowice, AZS Rokitnica, KS Walka Makoszowy, MKS-Zabrze i KS „Start”.

Najsilniejszym i najbardziej rozbudowanym klubem sportowym w Zabrzu jest Klub Sportowy Górnik-Zabrze, istniejący pod tą nazwą od 1948 r. W klubie tym wyrosło wielu znanych sportowców-mistrzów Polski, Europy, świata oraz mistrzów olimpijskich. W ostatnich trzech olimpiadach (Melbourne, Rzym, Tokio) uczestniczyło 23 zawodników z Zabrze, którzy zdobyli 3 złote medale i 1 brązowy, przyczyniając się w dużym stopniu do wzbogacenia punktowego dorobku polskiej ekipy. W latach powojennych zabrzańscy sportowcy zdobyli w sumie 3 tytuły mistrzów olimpijskich, 3 tytuły mistrzów świata, 3 — mistrzów Europy i 1 tytuł wicemistrzowski oraz 21 tytułów mistrzów Polski. Byli to głównie zawodnicy „Górnika”.

Piłkarze tego klubu zdobyli ośmiokrotnie tytuł mistrza Polski, w tym pięć razy bez przerwy (lata 1963—1967) czego nie dokonała dotąd żadna polska drużyna. Byli też zdobywcami Pucharu Polski, odnieśli również wiele sukcesów w rozgrywkach i turniejach międzynarodowych (m. in. liga nowojorska, Puchar Lata itp.).

Coraz lepsze wyniki uzyskują także zawodnicy innych klubów, np. piłkarze ręczni „Pogoni”, koszykarze MKS i inni. Wszystkie kluby prowadzą ogółem 42 sekcje, uprawiające 17 dyscyplin sportowych. W sporcie wyczynowym Zabrze przeważa piłkarstwo, uprawiane w 10 klubach przez ponad 1.150 zawodników. Ta dyscyplina sportu dysponuje najbogatszą bazą materialną, najlepszą i najliczniejszą kadrą trenerów, instruktorów oraz działaczy sportowych.

Aby zapewnić prawidłowy rozwój sportu i kultury fizycznej, rozbudowano znacznie sieć obiektów sportowych i wyposażono je w niezbędną ilość urządzeń i sprzętu. Sieć ta składa się z 22 stadionów i boisk sportowych, 21 boisk do tzw. małych gier, 58 boisk do siatkówki, 10 kortów tenisowych, 22 sal gimnastycznych, 3 pływalnie kryte, 5 kąpielisk letnich, 7 bieżni lekkoatletycznych oraz 11 małych lodowisk, czynnych w okresie zimowym. W latach powojennych zbudowano 70 nowych obiektów różnego typu.

Najbardziej masową formą uprawiania sportu, są organizowane od 1960 r. spartakiady szkolne, zakładowe i ogólnomiejskie, w których uczestniczy niemal cała młodzież szkolna oraz znaczny odsetek załóg miejscowych zakładów pracy. W kilkunastu

dyscyplinach sportowych, objętych spartakiadą, uczestniczy w ostatnich latach średnio 110.000 osób, czyli — biorąc statystycznie — około 55 proc. mieszkańców Zabrze.

Zabrze ma również poważny dorobek w rozwoju różnorodnych form turystyki, organizowanej i popularyzowanej w pierwszym rzędzie przez dwie organizacje turystyczne: Oddział Miejski

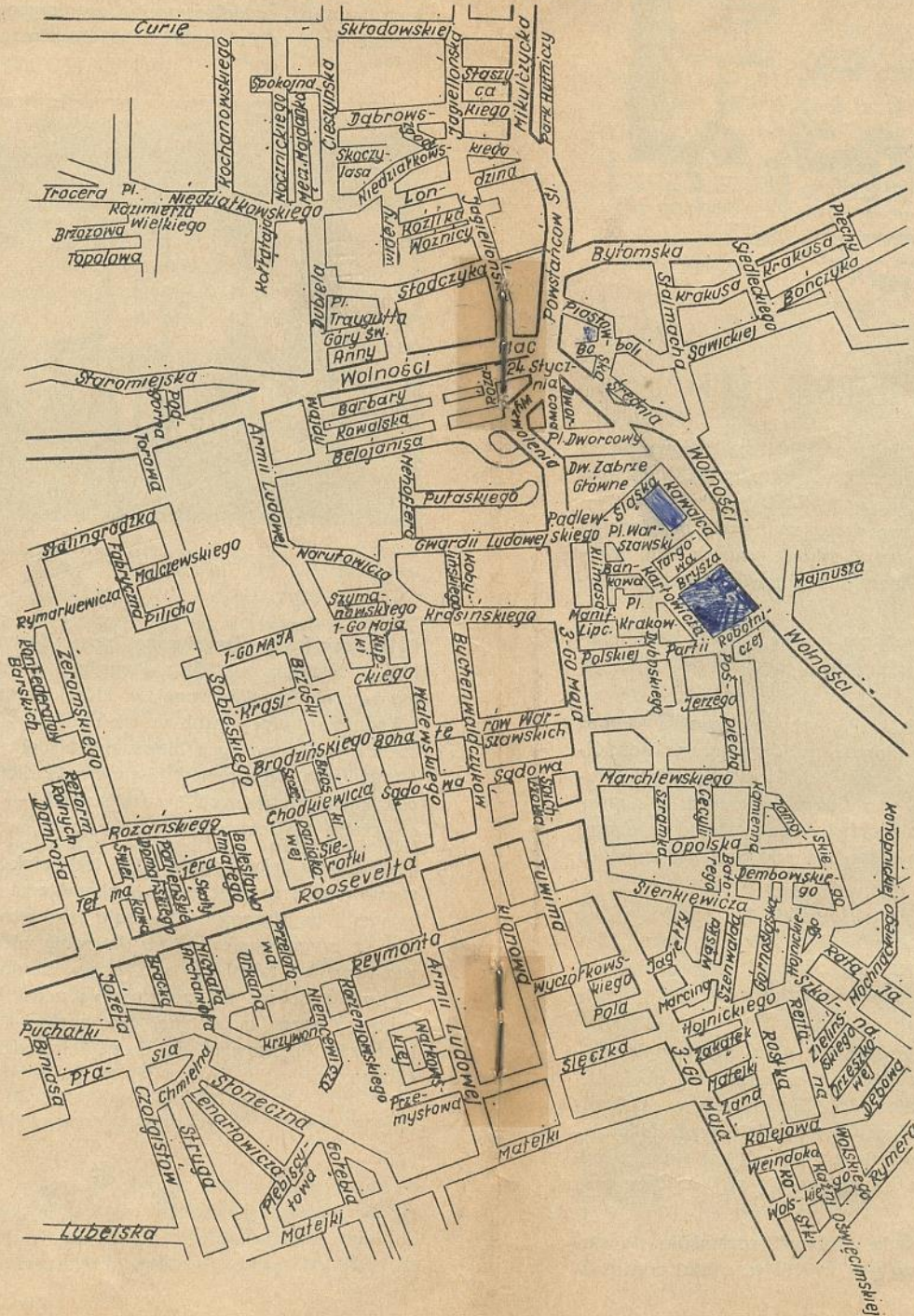
Drużyna piłkarska KS „Górnik” Zabrze

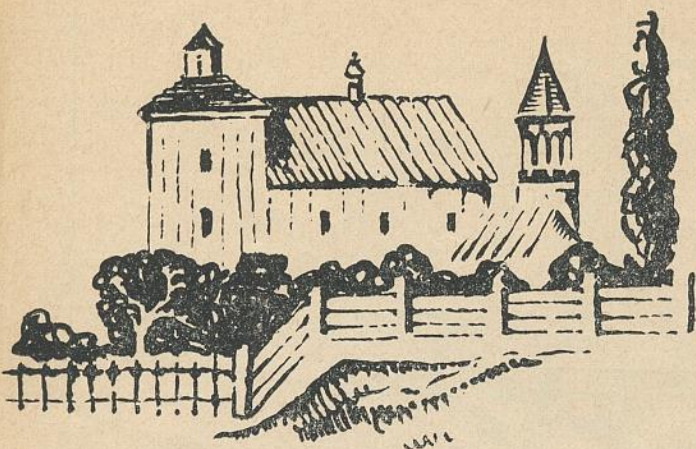
PTTK oraz Radę Turystyczną przy Zabrzańskim Zjednoczeniu PW., działającą od 1959 r. Pomyślnie rozwija się zwłaszcza forma turystyki kwalifikowanej, w której uczestniczy w ciągu roku kilkanaście tysięcy osób w większości — górników. W wycieczkach krajoznawczych bierze udział w każdym roku około 40 tys. osób, czyli ponad 19 proc. mieszkańców miasta, a w wycieczkach niedzielnych i świątecznych — ponad 100 tys. pracowników miejscowych zakładów pracy, wraz z rodzinami.

W Zabrzu działa ogółem 117 jednostek organizacyjnych ruchu sportowego i turystycznego o charakterze wyczynowym, rekreacyjnym i turystycznym. Zrzeszają one prawie 22 tysiące członków, z czego wynika, że co dziesiąty mieszkaniec miasta uprawia sport lub turystykę w formie zorganizowanej. Pod tym względem Zabrze wyprzedza wiele miast kraju, które dysponują bogatszą bazą materialną, w postaci obiektów sportowych i środków finansowych na rozwój tej dziedziny życia społecznego.

ŚRÓDMIEŚCIE

ŚLADAMI PRZESZŁOŚCI

Zabrze nie jest bogate w zabytki architektury. Wpływa na to wiele przyczyn, przede wszystkim fakt, że do roku 1922 było ono wsią — największą w Europie, liczącą 65.000 mieszkańców — w której przeważało budownictwo drewniane, bądź bezplanowa zabudowa murowana, bez koncepcji urbanistycznych. Nie spotkamy tu także, typowych dla miast o podobnej przeszłości, zabytków z innych dziedzin.

Niemniej jednak i tu zachowały się pewne, godne zainteresowania, ślady minionych dziejów tej ziemi, będące dowodem jej polskości. Oto niektóre z nich.

W kościele przy ul. Wolności 193, zbudowanym w latach 1863—1866 znajduje się obraz pierwszego, drewnianego kościoła, który stanął w tym miejscu w roku 1354 a w roku 1530 spłonął. W 1546 wybudowano tu — na starym cmentarzu — nowy kościół, z którego zachowały się drzwi, kilka rzeźb, dwa obrazy i drewniana skarbonka. Znajdują się one w Muzeum przy placu Krakowskim.

Na starym cmentarzu, przy ul. Wolności 193 znajduje się figura św. Jana Nepomucena z roku 1778, która w roku 1894 przeniesiona tu została z terenu huty „Zabrze”. Figura ta wykonana była na zamówienie Macieja Wilczka i jego żony Doroty.

U wylotu ulicy Dubiela zachowała się stara figura polska — Boża Męka. Podobna figura, z 1893 r. stoi także przy ul. Staromiejskiej, a inne — przy ul. Wolności i Bytomskiej w Biskupicach. Polskie napisy zostały z tych figur usunięte przez hitlerowców. Godną wzmianki pozostałością z XVII w. jest stara, żelazna chorągiewka z datą 1651 r. znajdująca się na kapliczce przy ul. Staromiejskiej.

Przy ul. Powstańców, obok huty „Zabrze”, zachowała się stara kapliczka, pamiętająca czasy, gdy w XVI w. czeski arystokra-

ta Szymborski Dluhomil wybudował tu zamek — po bezprawnym wydziedziczeniu gospodarujących tu chłopów i utworzeniu w ten sposób własnego dominium. Zamek zniknął w początkach XIX w. lecz kapliczka stoi na dawnym miejscu do dnia dzisiejszego.

Z późniejszych zabytków wymienić należy pierwszy ratusz, zbudowany w 1898 r., który znajduje się przy ul. K. Miarki 5.

Wiele budynków i miejsc upamiętniły ważne wydarzenia z okresu plebiscytu i powstań śląskich. I tak: przy ul. Dubiela 1 mieściły się biura polskiej organizacji zawodowej, a podczas III Powstania — miała tu siedzibę Polska Komenda Zabrze; przy ul. Wolności 286 mieściła się najpierw: Polska Rada Ludowa, a następnie Powiatowy Komisariat Plebiscytowy, którym kierował dr Bronisław Hager; przy ul. Hanki Sawickiej znajduje się szkoła, o którą powstańcy z Zabrze stoczyli zaciętą walkę z pruską policją.

„Aler!” harcerski. Harcerze uprządkowują grób powstańców. Pracowała tam drużyna 5 i 61.

OD A DO Z

Adwokaci. Profesja ta jest silnie reprezentowana w Zabrzu. W mieście działają trzy zespoły adwokackie (3 Maja 14, Wolności 291, Wolności 292), duża ilość znawców prawa zatrudniona jest też w zakładach przemysłowych i instytucjach, w charakterze radców prawnych.

Artyści. Środowisko artystyczne Zabrze liczy 23 artystów, 31 aktorów Państwowego Teatru Nowego oraz kilkudziesięciu muzyków, zgromadzonych w Filharmonii Górniczej, bądź wykładających w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej.

Barbara. Nazwa najmłodszego osiedla mieszkaniowego w Zabrzu (między ulicami: Wolności i Belojannisa) składającego się z kompleksu 11-kondygnacyjnych bloków, budowanych tzw. metodą ślizgową. Są to pierwsze wysokościowce w tym mieście.

Bary. Do najchętniej uczęszczanych barów w Zabrzu należą: „Ekspres” (ul. Wolności 286) i „Dworcowy” (pl. Dworcowy).

Biblioteki. Zabrze posiada 19 bibliotek (nie licząc zakładowych i szkolnych) tj. Miejską Bibliotekę Publiczną (ul. Wyzwolenia 4) wraz z jej 17 filiami oraz biblioteką naukową Śląskiej Akademii Medycznej im. L. Waryńskiego (ul. Dworcowa 4).

Biura Projektów. Pięć biur projektowych, działających na terenie Zabrza, wykonuje dokumentację techniczną i kosztorysową dla kilkunastu dziedzin przemysłu i gospodarki komunalnej. Są to: Biuro Projektów Przemysłu Koksochemicznego — „Koksoprojekt” (ul. Wolności 362), Przedsiębiorstwo Projektowo-Produkcyjne Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Przemysłowych „Mostostal” (ul. Wolności 262), Biuro Projektów Przemysłu Papierniczego (ul. Dworcowa 8) „Gazoprojekt” oraz Wojewódzkie Biuro Projektów (ul. Wolności 286).

Bytomka. Nazwa rzeczki, przepływającej przez Zabrze, z kierunku Bytomia na Gliwice.

Concordia. Nazwa Zakładów Koksochemicznych w Biskupicach, produkujących bardzo cenny produkt — koks pakowy — niezbędny do wytwarzania elektrod. Dawniej znana była również kopalnia o tej nazwie; w latach 50-tych połączona została z „Ludwikiem”. Ostatnio na jej polu przerwano eksploatację, ze względu na wyczerpanie pokładów węglowych.

Dom Muzyki i Tańca. Zbudowany systemem gospodarczym w 1959 r. jest największym obiektem kulturalnym Zabrza, dysponującym dużą sceną oraz widownią o 2.500 miejscach. Występują tu najbardziej znane zespoły artystyczne kraju („Śląsk”, „Mazowsze” i inne) teatry wielu miast, artyści oper i operetek, najlepsi piosenkarze i zespoły rozrywkowe. Często występują tu też sławne zespoły zagraniczne, takiej miary, jak np. Zespół Moisiejewa, Filharmonia nowojorska, zespoły pieśni i tańca z Chin, Korei Płn., Meksyku, Paragwaju itd. a także znani artyści i piosenkarze. jak m. in. bracia Ojstrachowie, Małcużyński, Gilbert Becaud, Dallda. Od chwili otwarcia tej placówki (rok 1959) odbyło się tu ponad 1000 imprez, które oglądało blisko 1.800 tys. widzów. W DMIT odbywają się też centralne akademie i uroczystości (Dzień Górnika, Dzień Hutnika, Dzień Budowlanych) a także spotkania z wizytującymi nasz kraj mężami stanu.

Domy Książki. Najlepiej zaopatrzoną księgarnią w nowości importowane jest „Klubowa” (ul. Wolności 276). Pozostałe domy książki znajdują się przy ulicach: Wolności 288, Powstańców 2, Kawalca 1, Wolności 254, 3 Maja 30, Armii Ludowej, Bieruta 10.

Dom Kultury Dzieci i Młodzieży. Ogólnomiejaska placówka wychowania pozaszkolnego, prowadzi ciekawe formy pracy. Pomieszczenia Domu, zresztą bardzo szczupłe są zawsze przepełnione dzieciarnią.

Odnowiony gmach Państwowego Teatru Nowego

Elektrownia „Zabrze”. Zbudowana w 1897 r. dalej służy potrzebom miasta, głównie jako elektrownia podszczytowa. W przyszłości dostarczać będzie miastu energię ciepłą, rozprowadzaną rurociągami do południowego i północnego rejonu Zabrza.

Filharmonia Górnica. Jedyna w kraju (i chyba na świecie) filharmonia, utrzymywana przez Związek Zawodowy Górników, powstała w roku 1949. Liczy 54 artystów. Koncertuje w wielu miastach i regionach kraju, a także za granicą.

„Gazobudowa”. Budownictwo Urzędzeń Gazowniczych „Gazobudowa” (ul. Wolności 339) prowadzi budowę wielkich gazociągów w całym kraju wraz ze stacjami redukcyjno-pomiarowymi, tłoczniami, zbiornikami gazu, odsiarczalniami i innymi urządzeniami. Przedsiębiorstwo założone zostało w 1950 r.

Głos Zabrza. Tygodnik regionalny, ukazujący się od 2. XII. 1956 r. zajmuje się lokalną problematyką gospodarczą, społeczną i kulturalną. Rozchodzi się w nakładzie ponad 24.000.

Górniki. Nazwę tę przyjęło kilka górniczych klubów sportowych Zabrza, wśród których najbardziej rozwinął się KS „Górniki-Zabrze”. Posiada on 14 sekcji zrzeszających ponad 1.100 zawodników. Najsilniejsze sekcje — piłka nożna (mistrzostwo Polski) i lekkoatletyka (4 miejsce w kraju).

Inne górnicze kluby sportowe w Zabrze — to: KS Górniki-Biskupice, działający przy kop. „Pstrowski” (80 zawodników zrzeszonych w sekcji piłkarskiej), MGKS-Mikulczyce (189 zawodników w sekcjach: piłki nożnej i piłki ręcznej), GKS — „Pogoń”, działający przy kop. „Zabrze” (120 zawodników w sekcjach piłki nożnej i piłki ręcznej) oraz KS „Walka”, istniejący przy kop. „Makoszowy” (150 zawodników w sekcjach: piłki nożnej i bokserskiej).

„Haldex”. Polsko-Węgierska Spółka Przeróbki Hałd — „Haldex” prowadzi w Zabrze dwa zakłady: w Makoszowych i w Rokitnicy, uruchomiony w 1967 r. Węgierski personel tych zakładów szybko zżywa się z miastem i bierze udział w jego życiu społecznym. Pracują np. jako trenerzy zabrzańskich piłkarzy (Farsang, Kalocsai).

Helenka. Połoczna nazwa nowego osiedla mieszkaniowego w Rokitnicy, u granic powiatu tarnogórskiego.

Hotel. Jedyny w Zabrze, ale za to jeden z większych na Śląsku hotel „Przodownik”, mieści się nad restauracją „Fregata” przy ul. Wolności 305. 130 łóżek.

Huty. Na terenie Zabrza znajdują się dwie huty: huta „Zabrze” (ul. Bytomska 1) wykonująca urządzenia i konstrukcje dla rozbudowującego się hutnictwa oraz huta szkła „Piast” (ul. Piastowska 4) produkująca opakowania szklane, głównie dla przemysłu farmaceutycznego.

Jubiler. Sklepy jubilerskie znajdują się: przy ul. Wolności 260 i 288 oraz na pl. Konstytucji. Oferują bogaty przekrój wyrobów jubilerskich.

Kawiarnie. Zabrze posiada dwie reprezentacyjne kawiarnie: „Pod Gronem” (ul. Dworcowa 5) i „Stylowa” przy ul. A. Ludowej. Poza tym w różnych punktach miasta i dzielnic znajdują się małe bary kawowe.

Kąpieliska. Największym kąpielskim w obrębie Zabrza jest kąpielisko leśne w Maciejowie urządzone w dużym masywie lasów w zachodniej części miasta, które przeznaczono na śródmiejski park, łączący Zabrze z Gliwicami. Pozostałe kąpieliska znajdują się: przy ul. Roosevelta, przy ul. Wolności, Bytomskiej i na placu XX-lecia (baseny kąpielowe).

Kąpielisko Miejskie przy ul. Roosevelta

Kina. Zabrze posiada 7 kin, w tym 4 panoramiczne. Kina te znajdują się: — przy ul. 3 Maja 32 — „Apollo”, przy ul. Padlewskiego 4 — „Roma”, przy pl. 24 Stycznia — „Marzenie”, przy ul. Wolności 17a — „Słońce”, w Mikulczycach — „Atlantic”, w Biskupicach (ul. Chrobrego 4) — „Górnik”, w Pawłowie (ul. Sikorskiego 121) — „Świt”, w Rokitnicy (ul. Fornalskiej) — „Pokój”.

Kluby. Kilka zakładów pracy, instytucji i organizacji społecznych w Zabrzu prowadzi własne kluby o urozmaiconej działalności wychowawczej i rozrywkowej. Do najbardziej znanych należą: Klub Towarzystwa Miłośników Zabrza (w Domu Muzyki i Tańca, ul. Armii Ludowej 17) Klub TRZZ (pod tym samym adresem), klub hutły „Zabrze” (ul. Stalmacha 1), klub Handlowca „Merkury” (ul. 3 Maja 2), Klub Nauczyciela (ul. Brzóska 33) i inne.

Kłodnica. Nieduży strumień, przepływający przez Zabrze, często — podczas wiosennych roztopów i jesiennych opadów — bywa groźny: zalewa okolicę. „Ujarmieniem” Kłodnicy zajmuje się powołana do tego celu spółka wodna.

Koksownie. W obrębie Zabrza znajdują się 4 zakłady koksownicze: „Concordia” (ul. Hagera 15), „Jadwiga” (ul. Pstrowskiego 110), „Makoszowy” i „Zabrze” (ul. Pawliczka 1).

Kopalnie. W Zabrzu znajduje się 5 dużych kopalń węgla, zatrudniających ogółem 23.000 pracowników. Są to: „Ludwik-Concordia” (ul. Hagera 41), „Makoszowy” (ul. Makosowska), „Pstrowski” (ul. Pstrowskiego 110) „Zabrze” (ul. Lompy 11) i „Mikulczyce-Rokitnica”.

Kozłowski Rudolf. Czołowy reprezentant Polski w podnoszeniu ciężarów zawodnik „Górnika” — Zabrze. Dwukrotnie zdobył tytuł mistrza i wicemistrza Polski, a na mistrzostwach świata w 1962 zajął 3 miejsce. Na mistrzostwach Europy dwukrotnie zdobył brązowy medal. Olimpijczyk.

Laboratoria. Do centralnych placówek tego typu, działających na terenie Zabrza, zaliczają się: Centralne Laboratorium Przemysłu Wyrobów Metalowych (ul. Fabryczna 1), oraz Laboratorium Badawcze CZPG „Hanka” (ul. Sienkiewicza 36) prowadzące badania dla potrzeb przemysłu cukierniczego.

Lekarze. We wszystkich placówkach leczenia otwartego i zamkniętego w Zabrzu zatrudnionych jest ogółem około 400 lekarzy oraz 660 osób personelu pielęgniarskiego i pomocniczego. Jeden lekarz przypada więc na 500 mieszkańców miasta.

Łaźnia Miejska. Podobnie, jak każde szanujące się miasto, Zabrze również posiada łaźnię (pl. Krakowski 10), którą uzupełnia basen kąpielowy oraz Zakład Fizykoterapii, przeprowadzający nagrzewania, inhalacje, masaże i inne zabiegi.

„Mikulczyce”. Nazwa harcerskiego Dziecięcego Zespołu Pieśni i Tańca w Mikulczycach, który obejmuje swoim repertuarem, w zasadzie, tylko śląskie piosenki i tańce ludowe. Zespół zdobył sobie duże uznanie podczas występów w kraju i za granicą (Węgry, NRD, Francja).

„Mostostal”. Śląskie Przedsiębiorstwo Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Przemysłowych „Mostostal” (ul. Wolności 262) prowadzi prace budowlano-montażowe w całym kraju i za granicą, a także produkuje we własnym zakresie konstrukcje stalowe i aluminiowe oraz cenione przez odbiorców krajowych i zagranicznych dźwigi budowlane, przystosowane do budowy m. in. wysokościowców 20-kondygnacyjnych.

Muzeum. Muzeum Zabrzeńskie (pl. Krakowski 9) w działaniu etnograficznym i historycznym prowadzi ożywioną działalność, zwłaszcza wystawienniczą i odczytową. Dysponuje ciekawymi zbiorami z dziedziny etnografii i historii regionu.

Ogród Botaniczny. Obejmuje bogaty zestaw drzew, krzewów i kwiatów, posiada niedużą palmiarnię i kilka okazów fauny. Znajduje się przy ul. Świerczewskiego.

Ogródki działkowe. Zabrze, podobnie jak inne miasta Śląska, posiada duży areal ogródków działkowych, liczący ogółem ponad 215 ha (4.128 działek). Oprócz tradycyjnych upraw, działkowicze hodują wiele odmian unikalnych w naszym klimacie roślin, m. in. cytryny, figowce itp.

Place. Zabrze nie posiada tradycyjnego rynku, jakie są nieodłącznym atrybutem innych miast. Ma natomiast place: Krakowski, Warszawski, Dworcowy i 24 Stycznia, które — oprócz tego ostatniego — są mało ruchliwe.

Pol Ernest. Rekordowy strzelec polskiej reprezentacji w piłce nożnej, ma na swoim koncie prawie 40 bramek, strzelonych w meczach międzynarodowych. Były czołowy zawodnik „Górnika” — Zabrze.

Restauracje. Wszystkie restauracje w Zabrzu czynne są tylko do godz. 23. Są to: „Fregata”, przy ul. Wolności 305, „Gwarek” ul. Lompy 48, „Teatralna” ul. Brodzińskiego 1, „Bagatela” — ul. 3 Maja 14, „Karolinka” — ul. 3 Maja 41, „Myśliwska” — ul. Wolności 38, „Polonia” ul. Dworcowa 1, „Ludowa” — ul. Bieruta 78 w Mikulczycach, „Młyńska” — ul. Pstrowskiego 11 w Biskupicach.

„Ruch”. Zabrzeński oddział PUPiK „Ruch” dysponuje siecią 120 kiosków, które rozprowadzają ok. 60 tys. egz. dzienników oraz ponad 27 tys. egz. periodyków jednorazowego nakładu.

Sąd. Gmach Sądu Powiatowego mieści się przy ul. 3 Maja 21. Panuje tu nieustanny ruch; najczęściej rozpatrywanych spraw — to: tzw. „pyskówki”, sprawy sąsiedzkie, drobne kradzieże.

Skansen górniczy. Znany też pod nazwą ściany PTTK uruchomiony został w 1965 r. przy kop. „Zabrze” (pole Wschód) i znajduje się na poziomie 620. Jedyne w kraju tego typu obiekty, udostępnione do zwiedzania prezentuje turystom cały cykl eksploatacji i odstawy węgla (zmechanizowany) na ścianie długości 70 m. Cieszy się dużym uznaniem turystów krajowych i zagranicznych.

Spółdzielnie. Największym potentatem spółdzielczym w Zabrzu jest Powszechna Spółdzielnia Spożywców, zrzeszająca ponad 50.000 członków i dysponująca bogatą siecią sklepów, magazynów oraz zakładów przetwórczych. Zarząd PSS mieści się przy ul. Wolności 407. W mieście działa też kilkanaście spółdzielni wytwórczych, budowlanych i usługowych m. in.: Rzemieślnicza Spółdzielnia Pracy Fryzjerów (ul. Wolności 246), Rzemieślnicza Spółdzielnia Pracy „Instalator” (ul. Torowa 1), Rzemieślnicza Spółdzielnia Pracy im. A. Krzywoń (ul. Opolska 22), Rzemieślnicza Spółdzielnia Pracy Kominiarzy (pl. Krakowski 8), Rzemieślnicza Spółdzielnia Pracy Pieczętkarsko-Rytmownicza (ul. Gwardii Ludowej 19), Spółdzielnia Inwalidów — „Dobrobyt” (ul. Wolności 278), „Postęp” (ul. Wolności 304), „Praca Niewidomych” (pl. Krakowski 5) spółdzielnie mieszkaniowe — międzyzakładowe im. 1 Maja (ul. Wolności 291) i „Makoszowianka” (kop. Makoszowy), Spółdzielnia Pracy — Automobilistów (ul. Wolności 338) Chemiczna Pralnia i Farbiarnia (ul. Brzóska 44), „Czystość” (ul. Krasińskiego 8), „Elmed” — ul. Barbary 9, „Farbochem” (ul. Puławskiego 1), Fotografów Zawodowych (ul. Wolności 298 i 3 Maja 11), „Przyszłość” (ul. Wolności 308), Lekarzy Specjalistów (ul. 3 Maja 62), „Nasza Praca” (ul. Wolności 268), „Odzież” (ul. Wolności 307), Remontowo-Konserwacyjna (ul. Wolności 330), „Introchemdruk” (ul. Słęczka 20), „Zespół” (ul. Miaraki 25).

Szkolnictwo. Zabrze posiada 43 szkoły podstawowe (ponad 27 tys. uczniów) 4 licea ogólnokształcące, 8 techników i kilka zasadniczych szkół zawodowych. We wszystkich typach szkół uczy się ponad 40 tys. dzieci i młodzieży.

Szmidt Józef. Rekordzista Polski w konkurencji trójskoku oraz skoku w dal. Zdobył dwa medale olimpijskie (w Rzymie i Tokio) dwukrotnie uzyskał tytuł mistrza Europy (w Sztokholmie i Belgradzie) pięciokrotnie mistrz Polski w trójskoku i ośmiokrotnie w skoku w dal. W reprezentacji Polski występował 33 razy.

Szpital. W Zabrzu znajduje się 5 szpitali klinicznych Śląskiej Akademii Medycznej im. L. Waryńskiego oraz Szpital Górniczy i Szpital Miejski. Szpital Kliniczny nr 1 (ul. 3 Maja 13/15), składa się z kliniki neurologicznej, chorób wewnętrznych, chirurgicznej, okulistycznej oraz zakładów: patologii ogólnej, anatomii patologicznej, medycyny sądowej i innych. Szpital Kliniczny nr 2 mieści się przy ul. Curie-Skłodowskiej 10, Szpital Kliniczny nr 3 — w Biskupicach, przy ul. Koziołka 1, Klinika Chorób dziecięcych przy ul. 3 Maja 63, Klinika Położnicza i Chorób Kobiety — przy pl. Traugutta 6.

Termoizolacja. Przedsiębiorstwo Robót Termoizolacyjnych „Termoizolacja” przy ul. Padlewskiego 6 prowadzi na budowach całego kraju roboty termoizolacyjne i kotłowe. Usługi te wykonuje również przy nowobudowanych jednostkach żeglugi morskiej.

Urząd Stanu Cywilnego. Zabrze ma także swój pałac ślubów — przy ul. Wolności 211. Od niedawna odbywa się tu również uroczyste nadawanie imion najmłodszym obywatelom miasta.

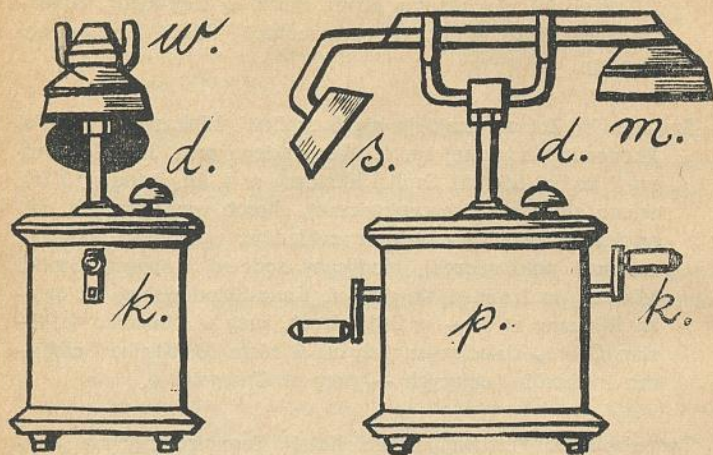
Wojewódzkie przychodnie specjalistyczne. W Zabrzu znajdują się cztery tego typu placówki: Poradnia Alergologiczna dla Dzieci — ul. Wyczółkowskiego 3, Przychodnia Endokrynologiczna — ul. Wyzwolenia 11 oraz przychodnia dla chorych na cukrzycę i przychodnia astmologiczna (obydwie — dla dorosłych i dla dzieci).

Zakład Lecznictwa Zwierząt. Placówka ta znajduje się przy ul. Gwardii Ludowej 23. Dotychczas nie uskarża się na brak czworonożnych pacjentów.

Zabrzeńska Fabryka Maszyn Górniczych. Jedno z większych przedsiębiorstw na terenie miasta (ul. Wolności 318) produkuje wiele typów urządzeń dla górnictwa, m. in. pompy głownego odwadniania, osadniki, przesiewacze, zwałowarki, wentylatory, siła szczelinowe. Spory procent tych urządzeń trafia na rynki zagraniczne.

Zakłady Koksownicze „Zabrze”. W styczniu 1968 r. nastąpiło połączenie wszystkich koksowni w Zabrzu i w Rudzie Śląskiej w jedno duże przedsiębiorstwo: Zakłady Koksownicze „Zabrze”. Dyrekcja tego zakładu mieści się w Zabrzu przy ul. Pawliczka 1.

NAJWAŻNIEJSZE INFORMACJE

DWORCE KOLEJOWE

Zabrze posiada 4 kolejowe stacje osobowe: **Zabrze Główne**, na linii Katowice—Gliwice—Opole—Wrocław, skąd odchodzą pociągi bezpośrednie m. in. do Berlina, Jeleniej Góry, Kolaszek, Krakowa, Legnicy, Lublina, Łodzi, Nysy, Opola, Poznania, Przemysła, Rzeszowa, Szczecina, Swinoujścia, Tarnowa, Warszawy, Wrocławia i Zakopanego; **Zabrze-Północ** na linii Bytom—Gliwice; **Zabrze-Makoszowy** na linii Katowice Ligota—Kochłowice—Bielszowice—Gliwice, (z Makoszów — linia na Gierałtowie — Rybnik); **Zabrze-Mikulczyce** na linii Bytom—Pyskowitz—Opole.

LINIE PKS

Przez Zabrze przebiega kilka linii Państwowej Komunikacji Samochodowej, które dają bezpośrednie połączenia z następującymi miastami i miejscowościami: Bielsko, Częstochowa, Gliwice, Katowice, Koźle, Kraków, Lubliniec, Moszczenica, Rabka, Rybnik, Ruda Śl., Szczyrk, Wiśła, Wieluń, Wodzisław, Zakopane, Zawiercie i Żywiec. Przystanek PKS znajduje się na pl. Dworcowym 1.

KOMUNIKACJA MIEJSKA

TRAMWAJE

Przez Zabrze przebiegają następujące linie tramwajowe: nr 1 i 4, łączące Gliwice i Rudę Śląską (ulicą Wolności), nr 3, łącząca Makoszowy z Mikulczycami i Rokitnicą, nr 5, łącząca śródmieście z Biskupicami i Bytomiem, nr 31 łącząca Bytom z Rokitnicą i Wieszową w pow. Tarnowskie Góry, nr 32, łącząca Bytom z Rokitnicą (wraz z osiedlem Helenka) i Stolarzowicami (pow. Tarnowskie Góry), nr 33 łącząca Mikulczyce z Rokitnicą i Bytomiem.

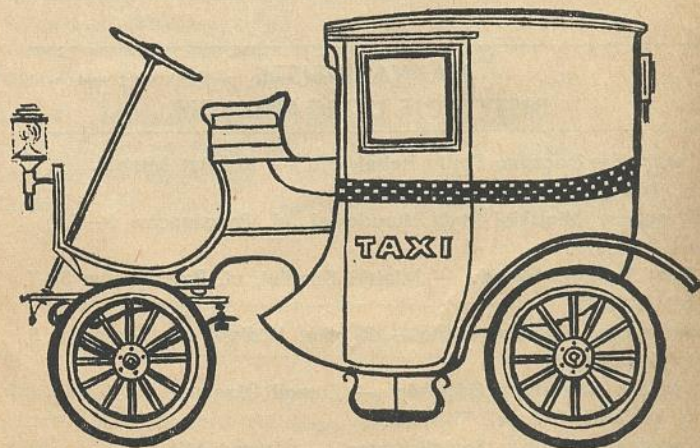
nicą i Wieszową w pow. Tarnowskie Góry, nr 32, łącząca Bytom z Rokitnicą (wraz z osiedlem Helenka) i Stolarzowicami (pow. Tarnowskie Góry), nr 33 łącząca Mikulczyce z Rokitnicą i Bytomiem.

LINIE WPK

Zabrze łączy z sąsiednimi miastami 14 linii autobusowych WPK, a mianowicie:

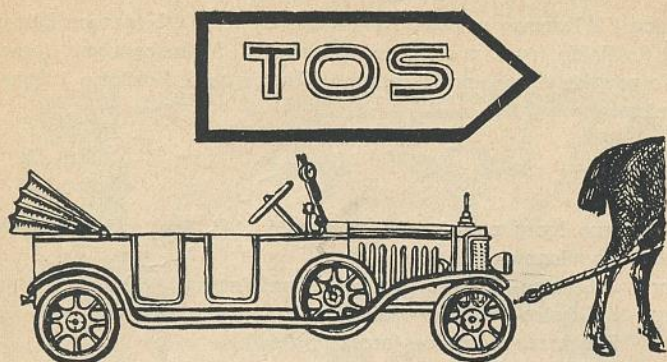
- nr 3 Gliwice—Zabrze—Katowice (pośpieszny)
- nr 6 Gliwice—Zabrze—Katowice
- nr 7 Zabrze—Katowice (przez Pawłów)
- nr 14 Zabrze—Bytom (przez Grzybowice i Rokitnicę)
- nr 15 Gliwice—Zabrze—Bytom (przez Biskupice)
- nr 20 Bytom—Pyskowitz (przez os. Helenka i Rokitnicę),
- nr 23 Zabrze—Katowice (przez Pawłów)
- nr 32 Zabrze—Gliwice—Łabędy (przez Sośnicę)
- nr 47 Zabrze—Szczygłowie (pow. rybnicki)
- nr 57 Zabrze os. Helenka—Gliwice (przez Grzybowice)
- nr 81 Zabrze—Tarnowskie Góry (przez Mikulczyce)
- nr 83 Zabrze—Tarnowskie Góry (przez Grzybowice, Rokitnicę)
- nr 92 Zabrze os. Helenka—Katowice (przez Rokitnicę, Bytom)
- nr 111 Zabrze os. Helenka—Zabrze centrum (przez Rokitnicę, Biskupice).

Przystanki autobusów WPK znajdują się na ul. Belojannisa.

POSTOJE TAKSÓWEK

W śródmieściu znajdują się 3 postoje taksówek: przy pl. Dworcowym (tel. 71-25-36), przy ul. 3 Maja 9—13 oraz przy ul. Wolności (róg A. Ludowej). Po Zabrze kursują 74 taksówki.

WAŻNE DLA ZMOTORYZOWANYCH

CPN prowadzi w Zabrzu 4 stacje benzynowe; 3 znajdują się przy ul. Wolności, 1 przy ul. Wandy.

Uszkodzony pojazd mechaniczny naprawić można w 7 stacjach obsługi i warsztatach samochodowych, a mianowicie: w stacjach obsługi przy ulicach Pułaskiego 3 i Cieszyńskiej 3, prowadzonych przez Zabrzeńskie Zakłady Przemysłu Terenowego oraz w warsztatach prywatnych przy ulicach — Wolności 174, Wolności 245, Wolności 486, Kochanowskiego 2 i Narutowicza 17.

Części zamienne i akcesoria do pojazdów mechanicznych nabyć można w 2 sklepach Motocyklowy: przy ul. 3 Maja 25 (części motocyklowe) i przy ul. 3 Maja 30 (części samochodowe).

NAJWAŻNIEJSZE INSTYTUCJE I ORGANIZACJE

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza — Komitet Miejski, ul. Wolności 262, tel. 71-31-09.
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, ul. Powstańców 5—7, tel. 71-00-11.
Front Jedności Narodu — Miejski Komitet, ul. Powstańców 5—7, tel. 71-35-72.
Stronnicтво Demokratyczne — Komitet Miejski, ul. Dworcowa 8, tel. 71-38-25.
Związek Zawodowy Górników — Zarząd Okręgu, ul. Wolności 325, tel. 71-06-67.
Związek Młodzieży Socjalistycznej — Zarząd Miejski, ul. Wolności 262, tel. 71-10-07.
Związek Nauczycielstwa Polskiego, ul. Brzóska 33, tel. 71-11-63.
Związek Harcerstwa Polskiego — Komenda Hufca, ul. K. Miarki 8, tel. 71-10-06.
Milicja Obywatelska — Komenda Miasta, ul. 1 Maja 10, tel. 71-20-81,
Pogotowie MO tel. 07, komisariaty:

I — 3 Maja 53, tel. 71-31-25,
II — Trocera 36, tel. 71-30-21,
III — Wolności 438, tel. 71-48-22,
IV — B. Bieruta (Mikulczyce), tel. 71-48-70.

Komisariat Kolejowy — Dworzec Główny, tel. 71-04-69.
Polska Akademia Nauk — Zakład Badań Naukowych, ul. Hagera 17, tel. 71-06-32.
Polski Czerwony Krzyż, ul. Wolności 291, tel. 71-36-34.
Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, pl. Dworcowy 5, tel. 71-34-27.
Powszechna Kasa Oszczędności — Oddział Zabrze, ul. Wolności 274, tel. 71-15-40.
Redakcja tyg. „Głos Zabrze”, ul. Piastowska 1, tel. 71-07-65.
Towarzystwo Miłośników Zabrze, ul. Powstańców 5—7
Zabrzeńskie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego, ul. Wolności 335, tel. 71-20-51.
Zakład Ubezpieczeń Społecznych — Oddział Zabrze, ul. 3 Maja 8, tel. 71-20-41.

INSTYTUCJE I PLACÓWKI KULTURALNE

Dom Muzyki i Tańca, ul. Armii Ludowej 17, tel. 71-56-41,
Dom Kultury Dziecka i Młodzieży, ul. Wolności 384, tel. 71-02-99.
Domy Kultury, kluby — jest ich 18, działają przy większych zakładach pracy.
Filharmonia Górnicza, ul. Wolności 325, tel. 71-47-11.
Miejska Biblioteka Centralna, ul. Wyzwolenia 4, tel. 71-42-24.
Muzeum, pl. Krakowski 9, tel. 71-09-42.
Muzeum Górnictwa i Skansen Górnictwa, ul. Lompy 11.
Państwowy Teatr Nowy, Park Hutniczy 2, tel. 71-15-08.
K I N A: „Marzenie” — pl. 24 Stycznia 6, „Apollo” — 3 Maja 32, „Roma” — Padlewskiego 4, „Słońce” — Wolności 179, „Atlantic” — Mikulczyce, „Górnik” — Biskupice, „Świt” — Sikorskiego 121 (Pawłów), „Pokój” — Rokitnica, „Energetyk” — Zaborze.

DOMY HANDLOWE

„Supersam”, ul. Wolności 284 (branża spożywcza)
„Tęcza”, ul. Dworcowa (art. spożywcze)
„Gallux”, ul. Wolności 285
Powszechny Dom Towarowy, ul. Wolności 279
„Modna Odzież”, ul. Lompy 60
„Kamea”, ul. Dworcowa 3
Dom Towarowy, pl. 24 Stycznia 4
„Moda Polska”, ul. Wolności 291
Sklepy z artykułami sportowymi: „Maraton”, ul. Wolności 266,
„Art. Sportowe”, ul. Wolności 449.

RESTAURACJE I KAWIARNIE

RESTAURACJE:

- „Fregata”, ul. Wolności 305 — restauracja i kawiarnia,
u góry — hotel na 130 miejsc, tel. 71-98-41.
„Gwarek”, ul. Lompy 48 — restauracja, specjalizująca się w po-
trawach śląskich, w każdy czwartek — świnobicie.
„Teatralna”, ul. Brodzińskiego 1
„Bagatela”, ul. 3 Maja 14
„Karolinka”, ul. 3 Maja 41
„Ludowa”, ul. B. Bieruła 78 (Mikulczyce)
„Polonia”, ul. Dworcowa 8

KAWIARNIE:

- „Pod Gronem”, ul. Dworcowa 5,
„Arkadia”, ul. 3 Maja 7,
„Stylowa”, ul. Wolności 225,

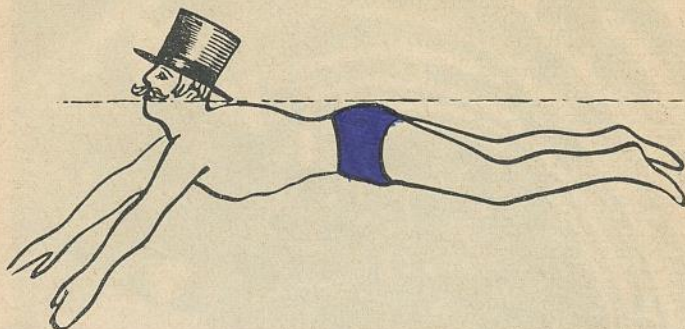
BARY:

- „Expres”, ul. Wolności 286,
„Bar-Sam”, ul. Dworcowa 5

ŁAŻNIE, KĄPIELISKA

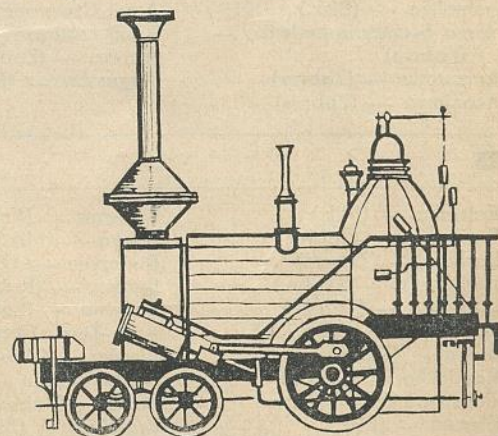
Łaźnia Miejska — pl. Krakowski 10 (basen kąpielowy, zakład
fizykoterapii)
Kąpieliska miejskie: Maciejów (park Gliwice—Zabrze)
przy ul. Roosevelta i w Mikulzycach (ul. Strażacka)

Baseny: ul. Byłomska (Klubu sportowego „Stal”), ul. Wolności,
(klubu sportowego „Pogoń”) na Placu XX-lecia (kop. „Mako-
szowy)

POCZTA, TELEGRAF, TELEFON

- Obwodowy Urząd Pocztkowo-Telekomunikacyjny —
ul. Dworcowa 1,
UPT Zabrze 3 — Pstrowskiego 28, (Biskupice)
UPT Zabrze 4 — Wolności 144
UPT Zabrze 5 — 3 Maja 60
UPT Zabrze 6 — Wolności 477
UPT Zabrze 7 — Brygadystów 2 (Mikulczyce)
UPT Zabrze 8 — K. Marksa 2 (Rokitnica)
UPT Zabrze 9 — Sikorskiego 46 (Pawłów)
UPT Zabrze 10 — Paderewskiego 44 (Kończyce)
UPT Zabrze 11 — Szymoły 22 (Makoszowy)
UPT Zabrze 12 — Krasieńskiego 9
UPT Zabrze 13 — os. Helenka (Rokitnica)
UPT Zabrze 14 — Grzybowice

APTEKI

Ulica Wolności 175, 248, 319, 450, 547, ul. 3 Maja 11, ul. Roose-
velta 72, ul. Armii Ludowej 130, ul. Pstrowskiego 80 (Biskupice),
pl. Konstytucji 9 (Mikulczyce), ul. Dworcowa 9, ul. Lompy 24.
Pogotowie Ratunkowe — ul. Wyzwolenia, tel. 09

Restauracja „Gwarek”

WYKAZ ULIC

A

Achtelika — (Bisk.)	Armii Czerwonej — (Mik.)
Aleja Szczęście Ludwika — (Zabrze)	Armii Ludowej — (Zabrze)
Agrestowa — (Zabrze)	Asnyka — (Zabo.)
Akacyjowa — (Zabrze)	Augustów — (Rok.)

B

Bałtycka — (Mik.)	Bojkowa — (Kończ.)
Bankowa — (Zabrze)	Bonka — (Mik.)
Barbary — (Zabrze)	Bończyka — (Zabrze)
Barlickiego — (Zabo.)	Borowa — (Rok.)
Batorego — (Zabrze)	Botwina — (Rok.)
Belojannisa — (Zabrze)	Boya-Zeleńskiego — (Zabrze)
Bema — (Zabo.)	Bracka — (Zabrze)
Beskidzka — (Kończ.)	Brodzińskiego — (Zabrze)
Bielszowicka — (Zabo.)	Brola — (Zabo.)
Bieruta — (Mik.)	Brondera — (Bis.)
Biniasa — (Zabrze)	Brzozowa — (Zabrze)
Blani — (Bis.)	Brzóska — Zabrze
Boboli — (Zabrze)	Braci Smółków — (Zabo.)
Boczna — (Rok.)	Brygadystów — (Mik.)
Bogusławskiego — (Zabo.)	Brysza — Zabrze
Bolesława Śmiałego — (Zabrze)	Buczka — (Zabo.)
Bohaterów Warszawskich — (Zabrze)	Buchenwaldczyków — Zabrze
	Budowlana — (Rok.)

Bukowa — (Rok.)
Bytomska — Zabrze

Bydgoska — Zabrze
Bujoczka — (Mak.)

C

Cecylii — Zabrze	Ciupki — Zabrze
Cegielniana — (Zabo.)	Copika — (Kończ.)
Chelmońskiego — Zabrze	Curie-Skłodowskiej — Zabrze
Chłopska — Zabrze	Czajkowskiego — (Mik.)
Chmielna — Zabrze	Czarneckiego — Zabrze
Chodkiewicza — Zabrze	Czereśniowa — (Zabo.)
Chorzowska — (Rok.)	Częstochowska — (Bisk.)
Chrobrego — (Bisk.)	Czogały — Zabrze
Ciasna — (Zabo.)	Czołgistów — Zabrze
Cieślaka — (Mik.)	Czysta — Zabrze
Cieszyńska — Zabrze	Cisowa — Zabrze

D

Daleka — (Mak.)	Drzymały — (Bisk.)
Damrota — Zabrze	Dubiela — Zabrze
Dąbrowskiego — Zabrze	Dulęby — (Rok.)
Dembowskiego — Zabrze	Dworcowa — Zabrze
Dębowa — Zabrze	Dworska — Zabrze
Długa — Zabrze	Dyboskiego —
Długosza — (Bisk.)	Dygasińskiego — Zabrze
Domańskiego — Zabrze	Dymitrowa — (Rok.)
Dorotki — (Kończ.)	Działkowa — (Mik.)
Dożynkowa — Zabrze	Dzierżona — Zabrze
Drobna (Mik.)	Dzierżyńskiego — (Rok.)

F

Fabryczna — Zabrze	Fontanusa — (Maciej.)
Findera — (Rok.)	Fornalskiej — (Rok.)
Filtry — (Rok.)	Fredry — Zabrze
Fitelberga — (Mik.)	Froehlich — Zabrze

G

Galla — Zabrze	Górnośląska — Zabrze
Garibaldiiego — (Mik.)	Górnica — (Zabo.)
Gazdy — (Zabo.)	Góry św. Anny — Zabrze
Gdańska — Zabrze	Grabowiec — (Rok.)
Gersona — (Kończ.)	Grochowska — Zabrze
Gliwicka — Zabrze	Grottgera — Zabrze
Głogowska — Pawłów	15-go Grudnia — (Rok.)
Głowackiego — (Bisk.)	Grunwaldzka — Zabrze
Gnieźnieńska — (Rok.)	Grzybowska — (Rok.)
Gogola — (Mik.)	PGR Grzybowice — (Grzyb.)
Gogolińska — (Mik.)	Gwarecka — (Bisk.)
Golebia — Zabrze	Gwardii Ludowej — Zabrze
Goly — (Bisk.)	Grabowa — Zabrze
Gorkiego — (Rok.)	Gajowa — (Mik.)
Grzawskiego — (Zabo.)	

H

Hagera — Zabrze	Hibnera — (Mik.)
Hallera — (Grzyb.)	Hojnickiego — Zabrze
Harcerska — (Rok.)	Hutnicza — (Bisk.)
Hermisza — Zabrze	

J

Jabłońskiego — (Rok.)
 Jacka — (Zabo.)
 Jagiellońska — Zabrze
 Jagielly — Zabrze
 Jąłowcowa — (Zabo.)
 Janasa — (Kończ.)
 Janika — (Zabo.)
 Jarzębia — Zabrze
 Jaskółcza — Zabrze
 Jasna — Zabrze

Jastrzębia — Zabrze
 Jaśminowa — (Mak.)
 Jaszczury — (Kończ.)
 Jaworowa — (Rok.)
 Jerzego — Zabrze
 Jesionowa — Zabrze
 Jodłowa — (Zabo.)
 Joliot-Curie — (Rok.)
 Józefa — Zabrze

K

Kacza — Zabrze
 Kalinowa — (Zabo.)
 Kamienna — Zabrze
 Karczewskiego — (Zabo.)
 Karłowicza — Zabrze
 Karolinki — (Zabo.)
 Kasprowicza — (Bisk.)
 Kaszubska — (Maciej.)
 Kawalca — Zabrze
 Kawika — (Zabo.)
 Kaźni Oświęcimskiej — Zabrze
 Kempki — (Bisk.)
 Kilińskiego — Zabrze
 Klimasa — Zabrze
 Kłobucka — Zabrze
 Kłosego — Zabrze
 Kłodnicka — (Mak.)
 Kłyki — (Zabo.)
 Kniewskiego — (Mak.)
 Knurowska — (Maciej.)
 Kobylińskiego — Zabrze
 Kochanowskiego — Zabrze
 Kolejowa — Zabrze
 Kołtąja — Zabrze
 Kołobrzaska — (Rok.)
 Komuny Paryskiej — (Rok.)
 Kondratowicza — (Maciej.)
 Konfederatów Barskich — Zabrze
 Konopnickiej — Zabrze
 Kopalniana — (Mik.)
 Koszykowa — (Mik.)
 Korczoka — (Zabo.)
 Kordeckiego — (Mak.)

Korwina — (Mik.)
 Korzeniowskiego — Zabrze
 Kosmowskiej — (Rok.)
 Kossaka — (Bisk.)
 Kostki — Zabrze
 Kostrzewy — (Mik.)
 Kościelna — (Rok.)
 Kościuszki — (Mik.)
 Kowalczyka — Zabrze
 Kowalska — Zabrze
 Koziołka — (Bisk.)
 Kozlika — Zabrze
 Krajowej Rady Narodowej — (Mik.)
 Krakusa — Zabrze
 Krasickiego — Zabrze
 Krasieńskiego — Zabrze
 Kraszewskiego — (Zabo.)
 Krawczyka — Zabrze
 Królowej Kingi — (Zabo.)
 Królowej Jadwigi — (Mak.)
 Krótka — (Zabo.)
 Krucza — (Zabo.)
 Kruczka — (Maciej.)
 Kruczkowskiego — (Rok.)
 Kruszyny — (Mak.)
 Krzywoń Anieli — Zabrze
 Kupca — Zabrze
 Kupki — Zabrze
 Kurpiowska — (Grzyb.)
 Kwiatowa — (Mak.)
 Kasztanowa — (Grzyb.)
 Kurasia — Pawłów

L

Lazara — Zabrze
 Lecha — Zabrze
 Legnicka — (Mak.)
 Lelewela — (Bisk.)
 Lelka — (Mik.)
 Lenartowicza — Zabrze
 Lenina — (Mik.)
 Leśna — (Mik.)
 Leszka Białego — (Mik.)
 Leszczynowa — (Zabo.)

Ligęzy — (Maciej.)
 Ligonía — (Mik.)
 Limanowskiego — (Zabo.)
 Lipowa — (Mik.)
 Lompy — (Zabo.)
 Londzina — Zabrze
 Lotnicza — (Mak.)
 Lubelska — Zabrze
 Lubuska — (Mak.)
 Luksemburg — (Zabo.)

Ł

Łanowa — Zabrze
 Łąpkowskiego — (Rok.)
 Łaskiego — Pawłów
 Łączna — (Kończ.)
 Łąkowa — (Mik.)
 Łokietka — Zabrze

Łowicka — (Grzyb.)
 Łukasińskiego — Zabrze
 Łukasiewicza — Zabrze
 Łużycka — Pawłów
 Łowiecka — (Mik.)

M

Magi — (Maciej.)
 1-ga Maja — Zabrze
 3-go Maja — Zabrze
 Majakowskiego — (Kończ.)
 Majnuszka — Zabrze
 Makowa — Pawłów
 Makczowska — (Mak.)
 Makuszyńskiego — (Rok.)
 Małczewskiego — Zabrze
 Malinowa — (Zabo.)
 Małwowa — Pawłów
 Mała — (Kończ.)
 Małgorzaty — (Zabo.)
 Manifestu Lipcowego — Zabrze
 Marchlewskiego — Zabrze
 Marcina — Zabrze
 Mariacka — (Mik.)
 Marksa — (Rok.)
 Maszyńskiego — (Maciej.)
 Matejki — Zabrze
 Mazowiecka — (Grzyb.)
 Mazurska — (Rok.)
 Mendego — Pawłów
 Męczenników Majdanka — Zabrze
 Mehoffera — Zabrze
 Miarki — Zabrze

Michała — Zabrze
 Mickiewicza — (Mik.)
 Miczurina — (Rok.)
 Mieczysława — (Bisk.)
 Miki — (Mak.)
 Mikołowska — (Zabo.)
 Mikosza — (Bisk.)
 Mikusza — (Kończ.)
 Mikulczycka — Zabrze
 Miła — (Kończ.)
 Młodego Górnika — (Bisk.)
 Młodzieżowa — (Rok.)
 Młyńska — (Bisk.)
 Mochnackiego — Zabrze
 Modrzewiowa — (Zabo.)
 Modrzewskiego — (Rok.)
 Modzelewskiego — (Rok.)
 Moniuszki — (Mik.)
 Morawskiego — Zabrze
 Morcinka — (Zabo.)
 Morciszka — Pawłów
 Morwowa — Zabrze
 Mostowa — (Mik.)
 Mrozka — (Bisk.)
 Myśliwska — (Maciej.)
 Magazynowa — (Mik.)

N

Nad Kanalem — Zabrze
 Nadrzeczna — Zabrze
 Nałkowskiej — Zabrze
 Na Piaskach — Zabrze
 Napieralskiego — (Zabo.)
 Narutowicza — Zabrze
 Nawrata — Zabrze
 Niedoby — (Mak.)
 Niedurnego — (Mik.)
 Niedziałkowskiego — Zabrze

Niemcewiczka — Zabrze
 Noconiów — (Kończ.)
 Nocznickiego — Zabrze
 Nowa — Zabrze
 Nowa Kolonia — (Kończ.)
 Nowodworska — (Mik.)
 Nowotki — (Rok.)
 PGR Nowy Dwór — Zabrze
 Nyska — (Rok.)

O

Objazdowa — (Maciej.)
 Obronców Westerplatte — Pawłów
 Ogródowa — (Bisk.)
 Okrężna — (Mak.)
 Okrzei — (Bisk.)
 Olchowa — Zabo.
 Olimpijska — Zabrze
 Olsztyńska — (Kończ.)

Opawska — Zabrze
 Opolska — Zabrze
 Orkana — Zabrze
 Orzechowa — (Zabo.)
 Osiedleńcza — (Zabo.)
 Osiedle Robotnicze — Zabrze
 Ossowskiego — (Mik.)
 Oświęcimska — (Mak.)
 Orzeszkowej — Zabrze

P

Paderewskiego — (Kończ.)
Padlewskiego — Zabrze
Palenia — (Rok.)
Panieńskie Skąły — Zabrze
Park Hutniczy — Zabrze
Parkowa — (Mik.)
Pawliczka — Zabrze
Pawłowa — (Rok.)
12 Października — (Mak.)
Pestalcowego — (Maciej.)
Piaśtowska — Zabrze
Poległych Górników — (Mik.)
Polna — (Rok.)
Polskiej Partii Robotniczej — Zabrze
Pomorska — (Rok.)
Porzeczkowa — (Zabo.)
Polsk. Czerw. Krzyża — (Rok.)
Poniatowskiego — (Mik.)
Poprzeczna — Zabrze
Poranna — Zabrze
Pośpiecha — Zabrze
Powstańców — Zabrze

Poznańska — Zabrze
Prężyny — (Maciejów)
Proletariackich — (Kończ.)
Promienna — Zabrze
Prosta — (Rok.)
Prudnicka — Zabrze
Prusa — (Rok.)
Przelotowa — Zabrze
Przemysłowa — Zabrze
Przy Bramie — Zabrze
Przykra — Zabrze
Przy Prochowni — (Zabo.)
Przyszowicka — (Maciej.)
Przystankowa — Zabrze
Pstrowskiego — (Bisk.)
Pszczynska — (Zabo.)
Ptasia — Zabrze
Puchatki — Zabrze
Pułaskiego — Zabrze
Puszkina — (Bisk.)
Pyki Jana — (Zabo.)
Pyskowicka — (Mik.)

R

Racławicka — (Zabo.)
Rajską — (Zabo.)
Rataja — Zabrze
Reform Rolnych — Zabrze
Reja — (Bisk.)
Rejtana — Zabrze
Rewolucji Październikowej — (Rok.)
Reymonta — Zabrze
Robotnicza — (Rok.)
Rochowiaka — Zabrze
Rodakowskiego — (Bisk.)
Rogożnicka — Pawłów
Rodziewiczówny — (Bisk.)

Rolnika — (Zabo.)
Roosevelta — Zabrze
Rosenbergów — (Grzyb.)
Rostka — Zabrze
Różana — Zabrze
Różańskiego — Zabrze
Rudy — (Mik.)
Rutkowskiego — (Rok.)
Rybna — (Mak.)
Rybnicka — (Maciej.)
Rymarkiewiczza — Zabrze
Rymera — Zabrze
Rzeczna — (Maciej.)

S

Sawickiej — Zabrze
Sądowa — Zabrze
Sejmowa — (Mak.)
Siedleckiego — Zabrze
Sienkiewicza — Zabrze
Sierakowskiego — (Zabo.)
Sierotki — Zabrze
Sikorskiego — Pawłów
Sikory — (Kończ.)
Skalej — Zabrze
Skalista — Zabrze
Skarbnika — (Zabo.)
Skargi — (Zabo.)
Skoczylasa — Zabrze
Ślęcka — Zabrze
Ślodzińska — Zabrze

Słoneczna — Zabrze
Słowackiego — Zabrze
Słowicza — Zabrze
Sobieskiego — Zabrze
Sobieraja — (Maciej.)
Sokolska — Zabrze
Solskiego — (Mik.)
Sosnowa — (Rok.)
Spichrzowa — Zabrze
Spokojna — Zabrze
Spółdzielcza — (Grzyb.)
Sportowa — Zabrze
Srebrna — (Maciej.)
Stalingradzka — Zabrze
Stalmacha — Zabrze
Stalowa — (Grzyb.)

Stara Kolonia — (Kończ.)
Staromiejska — Zabrze
Staropolska — Zabrze
Staszica — Zabrze
Stawowa — (Mik.)
Strażacka — (Mik.)
Strzelców Bytomskich — (Mik.)
Struga — Zabrze
Struzika — (Zabo.)
Styki — (Mak.)
Szafarczyka — (Rok.)
Szenwalda — Zabrze
Szczecińska — (Grzyb.)
Szczepaniakowej — Zabrze

Szkoła — Zabrze
Szopena — (Mik.)
Szpitalna — Zabrze
Szramka — Zabrze
Sztysarów — (Mik.)
Szybowa — (Bisk.)
Szyb Franciszka — (Bisk.)
Szyb Jerzego — (Zabo.)
Szyb Miarki — (Zabo.)
Szyb Wschodni — (Bisk.)
Szymały — (Mak.)
Szymanowskiego — Zabrze
Skośna — (Mik.)

Ś

Ściegiennego — (Maciej.)
Ścieżka Górnicza — (Zabo.)
Śląska — Zabrze
Śliwy — Zabrze

Śniadeckich — (Rok.)
Średnia — Zabrze
Świerczewskiego — Zabrze
Świerkowa — Zabrze

T

Targowa — Zabrze
Tarnogórska — (Bisk.)
Tetmajera — Zabrze
Thaelmana — (Rok.)
Tkocza — Zabrze
Topolowa — Zabrze
Torowa — Zabrze
Toruńska — (Mak.)
Traktorzystów — (Grzyb.)

Trębicka — (Bisk.)
Trocera — Zabrze
Tuwima — Zabrze
Twardowskiej — Zabrze
Tylina —
Tyska — Pawłów
Tatrzańska — Pawłów
Turystyczna — Zabrze

W

Wajdy — Zabrze
Wajzera — (Rok.)
Wallek-Walewskiego — Zabrze
Wallisa — Zabrze
Warszawska — Zabrze
Waryńskiego — Zabrze
Wawelska — Zabrze
Wawrzyńskiej — (Rok.)
Wąska — Zabrze
Webera — Zabrze
Weindoka — Zabrze
Wesoła — (Zabo.)
PGR Wesoła — (Bisk.)
Weyssenhoffa — (Mak.)
Węgielna — (Zabo.)
Wiarusów — Zabrze
Widery — Zabrze
Wieżorka — (Rok.)
Wiejska — (Zabo.)

Wierzbowa — Zabrze
Wilcza — Zabrze
Wiosenna — (Kończ.)
Wiosny Ludów — (Mik.)
Wiśniowa — (Mak.)
Wita Stwosza — Zabrze
Władysława IV — (Bisk.)
Wojciecha — (Bisk.)
Wojska Polskiego — (Rok.)
Wolności — Zabrze
Wolska — Zabrze
Wolskiego — Zabrze
Wołodajewskiego — Zabrze
Woźnicy — Zabrze
Wróblewskiego — (Zabo.)
Wyciska — (Zabo.)
Wyczółkowskiego — Zabrze
Wyspiańskiego — Zabrze
Wyzwolenia — Zabrze

Z

Zabłocie — Zabrze
Zakątek — Zabrze
Zakopiańska — Zabrze

Zamenhofska — (Rok.)
Zamkowa — (Bisk.)
Zamojskiego — Zabrze

Zana — Zabrze
Zaolziańska — (Maciej.)
Zapolska — (Mik.)
Zawadzkiego — (Rok.)
Zawiszy Czarnego — Zabrze
Zembali — Pawłów
Zgody — Zabrze
Zieleniewskiego — Zabrze

Zielińskiego — Zabrze
Zielona — Zabrze
Ziemska — (Bisk.)
Zjednoczenia — (Zabo.)
Zwrotnicza — (Mik.)
Zwycięstwa — (Mik.)
Zygmunta Augusta — Zabrze

Ż

Żelazna — (Maciej.)
Żeromskiego — Zabrze
Żnieńskiej — Zabrze
Żółkiewskiego — Zabrze

Żurawia — (Mak.)
Żwirki i Wigury — (Mik.)
Żywiecka — (Kończ.)
Żmudy — (Bisk.)

Opracowanie: **Władysław Ławicki**

Projekt okładki i grafika: **Kazimiera Moskała**

Zdjęcia: **Władysław Dziurzycki**

Wydawca: **Towarzystwo Miłośników Zabrze**

Nakład: 5.205 egz. Ark. druk. 3. Pap. ilustr. kl. III, 70 × 100 70 g.

Cena 20 zł

Prasowe Zakłady Graficzne KSW — „Prasa”, Katowice,
zam. 2340/2 — K-2

ZABRZE

PRZEWODNIK PO MIEŚCIE

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW ZABRZA